

“พราณเบ็ดผ้าเหลือง” มายาคติ ความหลงและสมณศักดิ์ที่ครอบงำ : การวิเคราะห์วิกฤตศรัทธาในสถาบันสงฆ์ไทย

กฤต ปิริยธัชกุล*

วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ประเทศไทย

“Phran Bet Pha Luang” Mythology, Delusion, and the Dominance of Ecclesiastical Ranks: An Analysis of the Crisis of Faith in Thai Monastic Institution

Grit Piriayatachagul*

College of Religious Studies, Mahidol University, Thailand

Article Info

Research Article

Article History:

Received 9 October 2025

Revised 15 November 2025

Accepted 25 November 2025

คำสำคัญ

พราณเบ็ดผ้าเหลือง

มายาคติ

วิกฤตศรัทธา

สถาบันสงฆ์ไทย

* Corresponding author

E-mail address:

grit.pir@mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาพลวัตของมายาคติ ความเชื่อและการผลิตซ้ำความศักดิ์สิทธิ์ในสถาบันสงฆ์ไทยผ่านโครงสร้างสมณศักดิ์และระบบทุนทางศาสนา (2) ศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้างทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่ส่งผลต่อวิกฤตศรัทธาและความน่าเชื่อถือของสถาบันสงฆ์ในยุคร่วมสมัย และ (3) วิพากษ์กลยุทธการสื่อสารเชิงอำนาจ การจัดการภาพลักษณ์และบทบาทของพระสงฆ์ในการธำรงอำนาจและสถานะในสังคมไทยร่วมสมัย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสารรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางศาสนา งานวิจัย บทความ และวาทกรรมสาธารณะ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาผ่านกรอบการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงอำนาจและทุนเชิงสัญลักษณ์ ผลการวิจัยมีข้อค้นพบสำคัญคือ มายาคติแบบพราณเบ็ดผ้าเหลืองที่ใช้ผ้าเหลืองเป็นเครื่องมือ ตกศรัทธาและทุนผ่านการผลิตซ้ำความศักดิ์สิทธิ์ใน 4 ระดับ ได้แก่ (1) การใช้วาทกรรมที่ยกย่องตำแหน่งมากกว่าการปฏิบัติ (2) การแปรสมณศักดิ์เป็นเครื่องผลิตทุน (3) การใช้ตัวชี้วัดเชิงปริมาณแทนคุณภาพทางธรรม และ (4) การดัดแปลงหลักธรรมให้เป็นสินค้า วิกฤตศรัทธาเกิดจาก “วงจรรูปาทวี” ที่เชื่อมโยงปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ส่วนการสื่อสารของพระสงฆ์เปลี่ยนจากการถ่ายทอดธรรมะเป็นการประชาสัมพันธ์เพื่อธำรงสถานะ โดยใช้วาทกรรมปิดกั้นการตั้งคำถามและสร้างตราสินค้าทางศาสนา โดยภาพรวมของการวิจัยพบว่าปัญหาดังกล่าวเป็นวิกฤตเชิงโครงสร้างที่ต้องการการรื้อสร้าง ครอบคลุมกลไกตรวจสอบอิสระ ปฏิรูประบบสมณศักดิ์ การจัดการทรัพย์สินแบบโปร่งใส การรื้อมายาคติ “ห้ามแตะต้องศาสนา” และการปฏิรูปการศึกษาพระสงฆ์ พบว่าหากไม่ปฏิรูปอย่างเร่งด่วน ความศรัทธาต่อสถาบันสงฆ์ไทยอาจเสื่อมสลายอย่างไม่อาจย้อนกลับ

Keywords:

yellow robe hunters,
 myth,
 crisis of faith,
 Thai monastic institution

Abstract

This research article aims to (1) study the dynamics of myths, beliefs, and the reproduction of sacredness in the Thai monastic institution through the structure of ecclesiastical titles and religious capital systems, (2) study and analyze structural factors in economic, social, and political dimensions that affect the crisis of faith and credibility of the monastic institution in contemporary times, and (3) critique power communication strategies, image management, and the role of monks in maintaining power and status in contemporary Thai society. This qualitative research employs a documentary research methodology, collecting data from religious documents, research articles, and public discourse, analyzing data through content analysis within the framework of power discourse analysis and symbolic capital. The research findings reveal a significant discovery of the “Phran Bet Phaa Luang” (Yellow-robed Hunter Myth) that uses the yellow robe as a tool to attract faith and capital through the reproduction of sacredness at four levels: (1) using discourse that elevates positions over practice, (2) transforming ecclesiastical titles into capital-producing mechanisms, (3) using quantitative indicators instead of dharmic quality, and (4) commodifying Buddhist principles. The crisis of faith emerges from a “Vicious Cycle” that interconnects economic, social, and political factors. Meanwhile, monastic communication has shifted from dharma transmission to public relations for status maintenance, using discourse to block questioning and creating religious branding. Overall, the research finds that the problem constitutes a structural crisis requiring structural reconstruction, encompassing independent monitoring mechanisms, reform of the ecclesiastical title system, transparent asset management, dismantling the myth of “untouchable religion”, and educational reform for monks. Without urgent reform, faith in the monastic institution may deteriorate irreversibly.

1. บทนำ

พุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นศาสนาหลักที่ยังรากลึกในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่องนับพันปี ที่ไม่เพียงแต่เป็นศาสนาที่รัฐให้การรับรองอย่างเป็นทางการตามรัฐธรรมนูญ หากแต่ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ความเป็นไทยและกลไกทางวัฒนธรรมในการกำกับพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลในระดับจิตสำนึก (Keyes, 1983; Reynolds, 1977; Suphawattanakun, 2016)

จากสถิติของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (National Office of Buddhism, 2025) ระบุว่าประเทศไทยมีวัดอยู่ทั้งหมด 44,229 แห่ง (ข้อมูล ณ วันที่ 24 มิถุนายน 2568) มีพระสงฆ์จำนวน 256,219 รูป สามเณร 33,924 รูป (The Secretariat of the Sangha Supreme Council, 2023, as cited in National Office of Buddhism, 2023) (ข้อมูล ณ วันที่ 28 ธันวาคม 2566) ตัวเลขดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงความหนาแน่นและความสำคัญของสถาบันสงฆ์ในโครงสร้างสังคมไทย ซึ่งไม่ได้มีบทบาทเพียงในมิติศาสนาเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมค่านิยม ความเชื่อและจริยธรรมของผู้คนในทุกระดับ พระสงฆ์จึงไม่ใช่เพียงบุคคลทางศาสนา แต่ยังดำรงสถานะในฐานะผู้ให้คุณธรรม ผู้นำทางจิตวิญญาณ และเป็นทุนสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในสายตาของสังคมไทย (Bourdieu, 1991; Tambiah, 1984)

ท่ามกลางบริบทดังกล่าวระบบสมณศักดิ์ซึ่งเป็นโครงสร้างการจัดลำดับชั้นของพระสงฆ์ไทยได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดอำนาจ การเข้าถึงทรัพยากรและความชอบธรรมทางศาสนา อย่างไรก็ตามในขณะที่ระบบนี้มีจุดประสงค์เพื่อยกย่องพระสงฆ์ผู้บำเพ็ญประโยชน์ แต่ในทางปฏิบัติกลับถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการสะสมอำนาจและแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมหรือการปฏิบัติธรรมที่แท้จริง ดังนั้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสมณศักดิ์กับวิกฤตศรัทธาจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องทำความเข้าใจอย่างเป็นระบบ

อย่างไรก็ตามในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าสถาบันสงฆ์ไทยกำลังเผชิญกับ “วิกฤตศรัทธา” อย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับบุคคลและระดับสถาบัน โดยเฉพาะเมื่อสื่อมวลชนและสื่อออนไลน์ได้เปิดเผยพฤติกรรมของพระสงฆ์บางรูปที่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัย ซึ่งสะท้อนถึงการสั่นคลอนของบทบาททุนสัญลักษณ์ที่พระสงฆ์เคยมีในฐานะผู้แทนแห่งศีลธรรมและความศักดิ์สิทธิ์ (Bourdieu, 1991; Tambiah, 1984) พฤติกรรมที่ละเมิดศีลธรรม บทบาทในเชิงโลกียะ การสะสมทรัพย์สินและการเกี่ยวพันกับกลุ่มทุนและอำนาจทางการเมือง (Chantavanich, 2019; Jackson, 1989; PhraAdhikan Phomisit Piyasilo & Kongpan, 2021) ล้วนทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ที่เคยเป็นรากฐานแห่งอำนาจเชิงสัญลักษณ์ถูกลดทอนลงอย่างเห็นได้ชัด

งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้มุ่งกล่าวหาพระสงฆ์ทุกรูป แต่กำลังมุ่งวิเคราะห์ปัญหาในเชิงโครงสร้างของสถาบัน ซึ่งแม้ว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะยังคงปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเคร่งครัด แต่โครงสร้างที่มีปัญหาอาจทำให้กรณีของพระสงฆ์ส่วนน้อยที่ประพฤติผิด ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในสถาบันทั้งหมด สอดคล้องกับข้อมูล NIDA Poll (2023) พบว่า ประชาชนร้อยละ 70.80 เห็นว่าสถาบันสงฆ์ไทยขาดความโปร่งใส และร้อยละ 85.28 เห็นด้วยกับการปฏิรูปสถาบันสงฆ์ ร้อยละ 35.52 มีความศรัทธาลดลง

โดยเฉพาะจากข่าวทุจริตเงินวัดและเงินบริจาค และร้อยละ 63.36 ยังมีความศรัทธาต่อสถาบันสงฆ์เท่าเดิม เพราะว่าศรัทธาในหลักธรรมไม่ใช่ตัวบุคคล ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายของสถาบันสงฆ์ในยุคที่ศรัทธาเริ่มแยกออกจากตัวบุคคล ตอกย้ำถึงการเปลี่ยนผ่านของศรัทธาในสังคมไทยจากศรัทธาเชิงโครงสร้าง (Structural Faith) คือความเชื่อมั่นต่อสถาบันสงฆ์โดยอิงจากโครงสร้าง อำนาจ หรือสถานะทางสังคมของพระสงฆ์ เช่น เชื่อถือเพราะเป็นวัดใหญ่ เป็นพระสมณศักดิ์สูง หรือเป็นส่วนหนึ่งของระบบที่มีชื่อเสียง ไปสู่ศรัทธาเชิงวิพากษ์ (Critical Faith) คือความเชื่อที่ตั้งคำถามต่ออำนาจและบทบาทของสถาบันสงฆ์ และแยกความศรัทธาในหลักธรรมออกจากบุคคลหรืออำนาจ เช่น ยังคงศรัทธาในพุทธธรรม แต่ตั้งคำถามกับการบริหารเงินวัดหรือพฤติกรรมของพระสงฆ์บางรูป

โดยหนึ่งในภาพสะท้อนภาวะเสื่อมถอยของสถาบันสงฆ์นี้คือ “พรานเบ็ดผ้าเหลือง” ซึ่งเปรียบเปรยถึงพระสงฆ์ผู้แสวงหาประโยชน์ส่วนตัวผ่านสมณเพศ โดยเปลี่ยน “ผ้ากาสาพัสดร์” สัญลักษณ์แห่งการละวาง ให้กลายเป็นเครื่องมือแห่งอำนาจ ละทิ้งอุดมคติแห่งการหลุดพ้นแล้วแสวงหาทรัพย์สิน ลาภ ยศ และสถานะทางสังคมผ่านความศรัทธา (“Laypeople losing faith,” 2016; Nathee, 2016; Sivaraksa, 1994, 2015; Srinakhon, 2013) โดยเฉพาะในกลุ่มพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ที่มีสมณศักดิ์สูงและดำรงตำแหน่งในองค์กรปกครองคณะสงฆ์พบว่าระบบสมณศักดิ์และอำนาจปกครองของพระสงฆ์มักสะท้อนผ่านกลไกของวาทกรรมและพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การใช้คำนำหน้าในเชิงยกย่อง (Honorific Titles) เพื่อแสดงสถานะและความเคารพต่อพระสงฆ์ระดับสูง รวมถึงวาทกรรมเชิงสถานะ (Status Discourse) ที่ทำหน้าที่คอยตอกย้ำลำดับชั้นของพระสงฆ์ (Symbolic Discourse Reinforcing Ecclesiastical Hierarchy) กลไกเหล่านี้ช่วยสร้างทุนเชิงสัญลักษณ์ จนทำให้โครงสร้างอำนาจทางศาสนาดูมีความชอบธรรม (Legitimacy) และสถาปนามาโดยคตินี้ว่า “ตำแหน่งสูง” เท่ากับ “ธรรมะสูง” อย่างแยกย่อย

ซึ่งกลไกลักษณะนี้สะท้อนอำนาจแบบไม่ปรากฏ (Invisible Power) ที่ทำงานผ่านภาษา พิธีกรรม เครื่องแต่งกาย และระบบยศทางศาสนา โดยแทบไม่มีใครตั้งคำถามถึงคุณธรรมเชิงปฏิบัติ (Barthes, 1991; Cooke & Kothari, 2001; Foucault, 1995; Jory, 2002; Lukes, 2005) ส่งผลให้สังคมสับสนระหว่างคุณธรรมแท้จริงกับสถานะเชิงสัญลักษณ์ นอกจากนี้ยังสะท้อนวัฒนธรรมอุปถัมภ์ที่ฝังแน่น เช่น ความสัมพันธ์เชิงซ้อนแหว่งระหว่างพระผู้ใหญ่กับพระลูกวัด และการสนับสนุนจากกลุ่มทุนหรือนักการเมือง (Girling, 1981; Hanks, 1962; Phra Narong Wutthimethee (Sangkhawichit), 2015; Thanalertsomboon, 2021)

โครงสร้างและกลไกดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าระบบสมณศักดิ์และอำนาจปกครองเกิดขึ้นจากโครงสร้างสังคมและผลประโยชน์ต่างตอบแทน ระหว่างพระสงฆ์กับผู้มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ ทำให้พระสงฆ์บางรูปใช้ตำแหน่งและอำนาจเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ในขณะที่พระสงฆ์เพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่สามารถนำสมณศักดิ์ไปใช้รับใช้คุณธรรมตามอุดมคติทางศาสนาโดยไม่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์จากข้อสังเกตดังกล่าว การคืนความเป็นสงฆ์ตามอุดมคติอาจเริ่มจากการลดการผูกพันระหว่างพระสงฆ์กับตำแหน่งสมณศักดิ์ และอำนาจทางการเมือง เพื่อให้พระสงฆ์สามารถปฏิบัติธรรม และนำคุณธรรมไปใช้

โดยไม่ถูกรอปรำด้วยผลประโยชน์และลาภสักการะ (Phramaha Jaising Sirithammo et al., 2020; Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto), 2023; "Patronage system," 2016)

ในขณะที่ปัจจุบันจะพบว่าวัดจำนวนมากโดยเฉพาะวัดหลวงและวัดใหญ่ในเมืองหลวง เริ่มทำหน้าที่เหมือน "องค์กรศาสนา" ที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการในเชิงธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นการจัดกิจกรรม การประชาสัมพันธ์ การระดมทุน และการสร้างเครือข่ายกับภาคส่วนต่าง ๆ มากกว่าการเป็นพื้นที่สงบทางจิตวิญญาณ (Goh, 2021; Liu, 2021; Phra Saksakorn Mahawiriyo, 2021) ซึ่ง Kimball (2002) และ Martin (2005) กล่าวว่ากระบวนการจัดตั้งองค์กรศาสนา (Institutionalization) มักนำไปสู่การแสวงหาความชอบธรรมทางสังคม การขยายอิทธิพล การรักษาอำนาจ ส่งผลให้ศาสนาสูญเสียแก่นแท้ทางจิตวิญญาณและกลายเป็นเครื่องมือแห่งอำนาจ ทำให้ "ผู้ปฏิบัติธรรม" เปลี่ยนบทบาทกลายเป็น "ผู้บริหารศาสนา" และสร้างแรงกดดันให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ต้องเข้าสู่ระบบการแข่งขันตามไปด้วย แทนที่จะมุ่งมั่นฝึกฝนตนตามหลักวินัย (Harvey, 2000; Kerdnaimongkol, 2017; Phra Paisal Visalo, n.d.; Sripariyattiwitthan, 2021)

นอกจากนี้ยังมีประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ยังได้ส่งผลต่อวิธีการสื่อสารของสถาบันสงฆ์อย่างมาก โดยพระสงฆ์หลายรูปเริ่มใช้สื่อสังคมออนไลน์มาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ธรรมะ (Phra Supachat (Tummissaro) Samreewong, et al., 2024) แต่ในขณะเดียวกันกลไกเหล่านี้อาจจะกลับกลายเป็นพื้นที่สำหรับการสร้าง "บรรดาศักดิ์สิทธิ์" ผ่านยอดผู้ติดตาม ยอดไลค์และยอดแชร์ (Phra Thanit Sirivathano (Loonnawan), 2015; Yu et al., 2024) สิ่งเหล่านี้อาจจะท่อนการเปลี่ยนแปลงจากการสื่อสารเพื่อธรรมะไปสู่การสื่อสารเพื่อชื่อเสียงมากกว่า ซึ่งขัดแย้งกับหลักการระวางในพุทธศาสนา (Chatvisut, 2019; Watana & Liu, 2021)

ความท้าทายอีกประการหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นก็คือ การขาดกลไกการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจภายในสถาบันสงฆ์ ถึงแม้ว่าจะมีกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และแก้ไขเพิ่มเติม แต่ในเชิงการบังคับใช้ยังขาดประสิทธิภาพ โดยเฉพาะกรณีที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่หรือมีอิทธิพล จะเห็นว่าพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่จะได้รับการคุ้มกันหรือการจัดการแบบเงียบ ๆ ("2017-2020 Thai temple fraud," 2025) ส่วนปัญหาเชิงโครงสร้างที่เห็นก็คือ เรื่องระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมที่เน้นการท่องจำและสอบผ่าน มากกว่าการเข้าใจและการนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นว่าระบบการศึกษาของสถาบันสงฆ์ในปัจจุบันผลิตพระภิกษุที่รู้ใน "ทฤษฎี" แต่อ่อนแอในการ "ปฏิบัติ" ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างความรู้กับคุณธรรมและทำให้พระสงฆ์บางรูปใช้ความรู้ทางธรรมะเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจและอิทธิพล แทนที่จะเป็นหนทางสู่การหลุดพ้น (Phra Paisal Visalo, 2002, 2003)

จะเห็นว่าวิกฤตสถาบันสงฆ์ไทยสาเหตุหลักเกิดจากปัจจัยเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อน มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างค่านิยมดั้งเดิมกับสังคมสมัยใหม่ ผลกระทบต่อสังคมไทยคือ การสูญเสียทุนทางสังคมและวิกฤตศรัทธาของประชาชน ส่งผลต่อเสถียรภาพทางสังคมและวัฒนธรรมไทยโดยรวม การวิจัยครั้งนี้จึงมีความสำคัญในการทำความเข้าใจพลวัตแห่งมายาคติและกลไกเชิงอำนาจที่ครอบงำบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยทั้งในเชิงวาทกรรม พิธีกรรม และโครงสร้างเชิงสถาบัน ผู้วิจัยมีเป้าหมายในการรื้อถอน (Deconstruct) ความเชื่อทางวัฒนธรรมที่กลายเป็นมายาคติทางศาสนา

และเปิดเผยการครอบงำเชิงอำนาจผ่านสมณศักดิ์และทุนเชิงสัญลักษณ์ เสนอแนวทางฟื้นฟูศรัทธาที่ตั้งอยู่บนฐานของพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง โดยไม่ถูกบดบังด้วยสถานะ สมณศักดิ์ หรือวาทกรรมความศักดิ์สิทธิ์เชิงรูปแบบ และคาดหวังว่าผลการวิจัยเรื่องนี้จะมีส่วนสนับสนุนการปฏิรูปโครงสร้างสถาบันสงฆ์ไทย ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพุทธศาสนิกชนในการขับเคลื่อนศาสนาอย่างมีวิจารณญาณเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อมายาคติแห่งอำนาจ และพัฒนามาตรการเชิงนโยบายที่สามารถป้องกันและแก้ไขวิกฤตศรัทธาได้อย่างยั่งยืน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาพลวัตของมายาคติ ความเชื่อและการผลิตซ้ำความศักดิ์สิทธิ์ในสถาบันสงฆ์ไทยผ่านโครงสร้างสมณศักดิ์และระบบทุนทางศาสนา

2.2 เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้าง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ที่ส่งผลต่อวิกฤตศรัทธาและความน่าเชื่อถือของสถาบันสงฆ์ในยุคร่วมสมัย

2.3 เพื่อวิพากษ์กลยุทธการสื่อสารเชิงอำนาจ การจัดการภาพลักษณ์และบทบาทของพระสงฆ์ในการธำรงอำนาจและสถานะในสังคมไทยร่วมสมัย

3. กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

3.1 มโนทัศน์พรานเบ็ดผ้าเหลือง

“พรานเบ็ดผ้าเหลือง” หรือว่า “Phran Bet Phaa Luang” (lit. “Yellow-robed hunter”) เป็นคำอุปมาประชดประชันในภาษาไทยที่สื่อถึงผู้ที่แอบอ้างสถานะสงฆ์หรือว่าพระสงฆ์ผู้ใช้ภาพลักษณ์ของสมณเพศและผ้ากาสาวพัสตร์เพื่อล่อหรือ “ตกเหยื่อ” ใช้ความศรัทธาที่สังคมมีต่อพุทธศาสนาฉวยโอกาสในรูปแบบต่าง ๆ แล้วแปรเปลี่ยนเป็นผลประโยชน์ทางวัตถุหรือสถานะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินบริจาค ความสัมพันธ์ทางเพศ หรือแม้แต่บทบาทในทางการเมือง การสะสมลาภ ยศ สรรเสริญ และอำนาจ มากกว่าการมุ่งปฏิบัติเพื่อหลุดพ้น ซึ่งพฤติกรรมลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยฉับพลัน แต่ฝังรากลึกในระบบโครงสร้างสถาบันสงฆ์ไทยที่ไม่มีความโปร่งใส ขาดกลไกตรวจสอบ และให้อภิสิทธิ์กับสมณเพศโดยไม่คำนึงถึงคุณภาพทางจิตวิญญาณมาเป็นเวลานานแล้ว (Piriyatachagul, 2025) หากวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับแนวคิด “Religious Commodification” ของ Einstein (2008) และ Carrette and King (2005) จะแสดงให้เห็นว่าสภาวะแบบนี้สามารถเข้าใจได้ในฐานะการเปลี่ยนศาสนาให้กลายเป็นสินค้า (Commodification of Religion) ที่เน้นการตลาด ความนิยม และการยอมรับทางสังคมมากกว่าความจริงแท้ภายในจิตใจ เปลี่ยนเป้าหมายของศาสนาจากการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น เป็นการผลิตอัตลักษณ์ทางศาสนาเพื่อเสริมสร้างสถานะและอิทธิพล สัมพันธ์กับสิ่งที่ Lukes (2005) เรียกว่า Invisible Power หรืออำนาจแบบไม่ปรากฏ อำนาจไร้รูป อำนาจล่องหน หรืออำนาจที่มองไม่เห็น เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่การบังคับ แต่จะเป็นการสร้างระบบค่านิยมให้ผู้คนเชื่อโดยไม่ตั้งคำถามว่าตำแหน่งและสมณศักดิ์หมายถึงคุณธรรม

ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพรานเบ็ดผ้าเหลืองคือผลลัพธ์ของกระบวนการผลิตซ้ำมายาคติทางศาสนาในเชิงโครงสร้าง วาทกรรม และวัฒนธรรม

หมายเหตุเชิงแนวคิดเกี่ยวกับการใช้คำว่า “พรานเบ็ดผ้าเหลือง” ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้คำว่า “พรานเบ็ดผ้าเหลือง” ไม่ใช่ในความหมายเหมารวมพระสงฆ์ทั้งหมด แต่ใช้ในฐานะ “วาทกรรมวิเคราะห์” (Analytic Discourse) เพื่อชี้ให้เห็นโครงสร้างอำนาจเชิงศีลธรรมและกลไกทางสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ภายใต้สมณเพศในบริบทไทย โดยผู้วิจัยตระหนักว่าคำนี้อาจสร้างความรู้สึกไม่ดีต่อพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่ปฏิบัติดี ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอชี้แจงอย่างชัดเจนว่า

(1) คำว่า “พรานเบ็ดผ้าเหลือง” ในบทความนี้หมายถึง “กลไกเชิงโครงสร้าง” ที่เอื้อให้เกิดการใช้ทุนสัญลักษณ์ในทางมิชอบ ไม่ใช่การกล่าวหาพระสงฆ์ทุกรูป

(2) บทความจำแนกอย่างชัดเจนระหว่างพระปัจเจกผู้ประพฤติผิด ซึ่งเป็นส่วนน้อยและโครงสร้างที่ผลิตความสัมพันธ์เชิงอำนาจแบบเอื้อให้เกิดพฤติกรรมดังกล่าว ซึ่งเป็นจุดเน้นของบทความ

(3) การใช้คำนี้มุ่งเปิดเผยกลไกการทำงานของระบบที่ทำให้แม้แต่พระสงฆ์ที่มีเจตนาดีอาจถูกดึงเข้าสู่โครงสร้างที่มีปัญหา หรือพระสงฆ์ที่ดีถูกบดบัง โดยภาพลักษณ์ที่เสียหายจากพระส่วนน้อย

(4) บทความไม่ได้มองว่าสังคมสงฆ์เป็น “สังคมของพรานเบ็ดผ้าเหลือง” แต่มองว่าโครงสร้างที่มีปัญหาทำให้ปรากฏการณ์พรานเบ็ดผ้าเหลืองเกิดขึ้นได้ง่ายและไม่ถูกตรวจสอบ

(5) ผู้วิจัยเคารพและยกย่องพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีจำนวนมากที่ยังคงรักษาหลักธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดและเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณของสังคม การใช้คำว่า “พรานเบ็ดผ้าเหลือง” จึงเป็นเครื่องมือวิเคราะห์เชิงวิชาการ ไม่ใช่การตีตราหรือทำให้เสียชื่อเสียงพระสงฆ์โดยรวม หากแต่เป็นการเรียกร้องให้สังคมตระหนักถึงปัญหาเชิงโครงสร้างที่จำเป็นต้องได้รับการปฏิรูปเพื่อปกป้องพระสงฆ์ผู้ดีและฟื้นฟูศรัทธาของสังคม

3.2 มายาคติ (Myth) และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

Barthes (1991) กล่าวถึงแนวคิด เรื่อง “มายาคติ” ว่าเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ทำให้สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น สัญลักษณ์ พิธีกรรม หรือถ้อยคำเชิงยกย่อง และดูเสมือนว่าเป็นสิ่งที่ป็นธรรมชาติ ไม่ถูกตั้งคำถาม และได้รับการยอมรับโดยอัตโนมัติ แม้ว่าแท้จริงแล้วสิ่งเหล่านั้นจะเป็นผลผลิตของโครงสร้างทางสังคมและอุดมการณ์ ซึ่งเมื่อพิจารณาในบริบทของศาสนาจะพบว่ากระบวนการดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจเชิงสัญลักษณ์ผ่านเครื่องแบบทางศาสนา ตำแหน่งสมณศักดิ์ และภาษายกย่องเชิงพิธีการ เช่น คำเรียกแทนสมณศักดิ์ ซึ่งล้วนมีส่วนในการหล่อหลอมภาพลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่อาจวิพากษ์ได้ กระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเหล่านี้ทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อโดยไม่ทันไตร่ตรองว่า “ตำแหน่งสูง” หมายถึง “ธรรมะสูง” หรือไม่โดยปริยาย โดยพบว่ากระบวนการลักษณะนี้กล่อมเกลาให้เกิดความสับสนระหว่างคุณธรรมในความหมายที่เป็นสาระสำคัญของศาสนา กับสถานะหรือบทบาทเชิงสัญลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับทางสังคม แนวโน้มนี้ยังสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ Jory (2002) ที่ชี้ให้เห็นว่าระบบความเชื่อเรื่อง “บารมี” และตำแหน่งในลำดับชั้นสงฆ์

ในสังคมไทย ได้กลายเป็นกลไกเชิงวัฒนธรรมที่สนับสนุนอำนาจทางศาสนา โดยถูกย่ำผ่านพิธีกรรมและวาทกรรมจนดูเหมือนเป็นความจริงที่ไม่อาจท้าทาย

3.3 อำนาจซ่อนเร้น (Invisible Power)

Lukes (2005) ได้กล่าวถึงแนวคิดเรื่อง “อำนาจสามมิติ” (Three-Dimensional Power) ซึ่งในมิติที่ลึกที่สุดคือ “อำนาจแบบไม่ปรากฏ” (Invisible Power) หรืออำนาจเชิงวัฒนธรรมและโครงสร้าง แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจที่ทรงพลังที่สุดไม่ใช่การสั่งการโดยตรง หรือการควบคุมพฤติกรรมแบบบังคับ หากแต่เป็นอำนาจที่ “กำหนดกรอบของความคิด” และ “ควบคุมสิ่งที่ผู้คนเชื่อว่าสามารถหรือไม่สามารถตั้งคำถามได้” ซึ่งในบริบทของสถาบันศาสนาไทย อำนาจแบบนี้ปรากฏชัดในลักษณะที่กลไกทางวัฒนธรรมและโครงสร้างสังคมทำให้ผู้คน “ยอมจำนนโดยสมัครใจ” เช่น การที่พระสงฆ์รุ่นใหม่อาจไม่กล้าท้าทายหรือเสนอความเห็นที่ขัดกับพระผู้ใหญ่เนื่องจากค่านิยมเรื่องความนอบน้อมและลำดับชั้นสมณศักดิ์ที่ได้ฝังรากลึกอยู่ในวัฒนธรรมการศึกษาและการปกครองของคณะสงฆ์ไทย และในทำนองเดียวกันฆราวาสจำนวนมากอาจจะเชื่อโดยปริยายว่าพระสงฆ์ผู้ดำรงตำแหน่งสูง ย่อมมีคุณธรรมสูงโดยอัตโนมัติ จนไม่กล้าตั้งคำถามแม้จะมีพฤติกรรมที่น่าสงสัยเกิดขึ้น แนวโน้มเหล่านี้คือผลลัพธ์ของการฝังอำนาจไว้ในระดับโครงสร้างเชิงคุณค่า (Normative Structures) ซึ่งทำให้อำนาจไม่จำเป็นต้องใช้การบังคับ หากแต่ทำงานผ่านความเชื่อ ความเคารพและการยอมรับทางสังคม

3.4 โครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism)

แนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยมเป็นอีกหนึ่งในกรอบทฤษฎีหลักของสังคมวิทยาคลาสสิก เน้นการมองสังคมว่าเป็นระบบขององค์ประกอบย่อยที่เชื่อมโยงกัน แต่ละส่วนทำหน้าที่ที่รักษาเสถียรภาพโดยรวมของระบบ ซึ่ง Parsons (1951) ได้มองว่าสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา ทำหน้าที่รักษาระเบียบ ความกลมเกลียวและค่านิยมร่วมของสังคม เมื่อแต่ละองค์ประกอบทำงานสอดคล้องประสานกัน จะนำไปสู่ “สมดุลทางสังคม” (Social Equilibrium) และ Merton (1968) ยังได้เสนอว่า นอกจากหน้าที่ที่มองเห็นได้ชัด (Manifest Functions) สถาบันเหล่านี้ยังมี “หน้าที่แฝง” (Latent Functions) ซึ่งบางครั้งอาจส่งผลในทางลบ เช่น การที่สถาบันศาสนาไม่ได้ทำหน้าที่ส่งเสริมจริยธรรมอย่างแท้จริง แต่กลับรักษารูปแบบ พิธีกรรม และลำดับชั้นทางศาสนาไว้เพื่อประโยชน์เชิงโครงสร้างมากกว่าภารกิจทางจิตวิญญาณ เช่น ในบริบทพุทธศาสนาไทย โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ที่เน้นลำดับชั้นและสมณศักดิ์ อาจทำหน้าที่เชิงโครงสร้างได้ดี แต่เมื่อโครงสร้างนี้ไม่สามารถตอบสนองต่อความคาดหวังด้านคุณธรรมและความโปร่งใสได้ เช่น ในกรณีการทุจริตของพระผู้ใหญ่ หรือความล้มเหลวในการควบคุมพฤติกรรมเชิงลบของพระสงฆ์บางรูป โครงสร้างนี้จึงอาจทำให้เกิดภาวะที่เรียกว่า “Dysfunction” หรือ “หน้าที่แฝงเชิงลบ” ซึ่งบ่อนทำลายศรัทธาของประชาชน และลดทอนความน่าเชื่อถือของสถาบันสงฆ์ในสายตาสังคม

3.5 วาทกรรม อำนาจ (Discourse and Power) และทุนเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Capital)

ทัศนะของ Foucault (1978) วาทกรรมไม่ใช่เพียงภาษาหรือการสื่อสารทั่วไป หากแต่เป็นเครื่องมือของอำนาจที่มีบทบาทในการกำหนดว่าใครมีสิทธิ์ในการพูด ใครสามารถนิยามความจริง และใครจะถูก

กันนอกจากพื้นที่การรับรู้ของสังคม โดยเฉพาะในบริบทของศาสนา วาทกรรมทางศาสนา ไม่ว่าจะเป็น การสวด การแสดงธรรม หรือพิธีแต่งตั้งตำแหน่ง ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำลำดับชั้น และคำจูนอำนาจของ ผู้ที่อยู่ในสถานะสูงกว่า โดยไม่เปิดพื้นที่ให้มีการตั้งคำถามหรือท้าทายเชิงโครงสร้าง ซึ่งแนวคิดนี้เมื่อ เชื่อมโยงกับแนวคิดของ Bourdieu (1991) ที่กล่าวว่า สถานะทางศาสนา เช่น ตำแหน่ง สมณศักดิ์ การได้รับ การยกย่องจากสาธารณะ เป็นรูปแบบของ “ทุนเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic Capital) แม้จะไม่มีมูลค่าทาง เศรษฐกิจโดยตรง แต่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นอำนาจและอิทธิพลในเชิงสังคมและการเมืองได้ ทุนลักษณะนี้ มีพลังสูงเพราะมักได้รับการยอมรับว่า “ชอบธรรม” จากการประกอบสร้างระบบสังคมและวัฒนธรรม โดยในสถาบันศาสนาพบว่าทุนเชิงสัญลักษณ์และวาทกรรมจึงไม่ใช่เพียงสิ่งแฝง หากเป็นกลไกสำคัญ ในการสร้าง การธำรงอยู่ และการสืบทอดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งอาจไม่ได้สะท้อนถึงคุณธรรมตาม อุดมคติทางศาสนาโดยตรง

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงไม่ประจักษ์ (Non-Empirical Research) ที่เน้นการศึกษา ค้นคว้า รวบรวมข้อมูลด้วย การคัดเลือกเอกสารระดับทุติยภูมิที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ในประเด็นเกี่ยวกับ “พราณเบ็ดผ้าเหลือง” ของสถาบันสงฆ์ไทย วิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในเชิงวิพากษ์ (Critical Analysis) ใช้กรอบแนวคิดจากพุทธจริยศาสตร์ สังคมวิทยาศาสนา การวิพากษ์โครงสร้างอำนาจในสถาบันสงฆ์ ในการวิเคราะห์เชิงลึก เพื่อนำเสนอในมุมมอง “ศาสนวิทยาร่วมสมัย” (Contemporary Religiology) ที่ ไม่ได้มุ่งเน้นแค่การศึกษาในมุมมองทางอภิปราย หลักธรรมคำสอนทางศาสนา เทววิทยาแบบดั้งเดิม แต่เป็นการศึกษาศาสนาเชิงสหวิทยาการในฐานะกลไกขับเคลื่อนปรากฏการณ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วม ทางสังคม นำเสนอในรูปแบบพรรณนา

งานวิจัยนี้ใช้กรอบการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการศาสนวิทยาร่วมสมัย ซึ่งไม่ได้มุ่งยืนยันหรือหักล้างความเชื่อ แต่มุ่งวิเคราะห์ศาสนาในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคม ความเป็น อัตวิสัยจึงถูกควบคุมผ่านการใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) และการอ้างอิงกรอบทฤษฎีที่ ได้รับการยอมรับในระดับสากล และงานวิจัยนี้ไม่ได้มุ่งกล่าวหาพระสงฆ์ทุกรูป แต่มุ่งวิเคราะห์ปัญหาเชิง โครงสร้างของสถาบัน ถึงแม้พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะยังคงปฏิบัติตามหลักธรรมวินัย แต่โครงสร้างที่มีปัญหานั้น อาจทำให้กรณีของพระสงฆ์ส่วนน้อยที่ประพฤติผิดส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในสถาบันทั้งหมด โดยมี รายละเอียดวิธีการวิจัยดังนี้

4.1 ประชากรและตัวอย่าง

ประชากรในครั้งนี้อาจเป็น เอกสารระดับทุติยภูมิทุกประเภท แบ่งเป็น 2 กลุ่มหลัก ได้แก่

1. กรอบทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐาน ซึ่งครอบคลุมทฤษฎีทางสังคมวิทยา ศาสนศึกษา และ การวิเคราะห์อำนาจที่เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการ โดยไม่จำกัดช่วงเวลา เพื่อสร้างกรอบการวิเคราะห์ที่มี ความแข็งแกร่งและเป็นสากล เช่น ทฤษฎีทุนเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ทฤษฎีวาทกรรม

และอำนาจ (Discourse and Power) ทฤษฎีมายาคติ (Myth) ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functionalism)

2. เอกสารทางศาสนา งานวิจัย บทความ และวาทกรรมสาธารณะเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์ไทย โดยจะเน้นตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน โดยเหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกศึกษาเอกสารในช่วงนี้ ประกอบด้วย เหตุผล 5 ประการ คือ

(ก) ปี พ.ศ. 2540 เป็นช่วงที่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน ซึ่งเปิดพื้นที่สาธารณะและสิทธิพลเมืองมากขึ้น จึงเกิดกระแสการตั้งคำถามต่ออำนาจรัฐ องค์กรศาสนา และสถาบันต่าง ๆ รวมถึงพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับกระแสวิพากษ์ที่เริ่มขยายตัวในสังคมไทย

(ข) การเพิ่มขึ้นของข่าว “พระฉาว” และการสื่อสารออนไลน์ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นไป สื่อดิจิทัลเริ่มเข้ามามีบทบาทในการเปิดโปงข่าวพระสงฆ์ที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่น การสะสมทรัพย์สิน พัวพันกับการเมือง คดีทางเพศหรือยาเสพติด การแสดงออกที่ขัดกับพระธรรมวินัย ข่าวช่วงนี้จึงเริ่มสะท้อนถึง “การเปิดโปงวิกฤตศรัทธา” อย่างชัดเจนที่สุดในประวัติศาสตร์ร่วมสมัย

(ค) การปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์และข้อถกเถียงเรื่องสมณศักดิ์ ตั้งแต่ปลายยุค พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา สังคมเกิดการเรียกร้องให้ “ปฏิรูปสถาบันสงฆ์” โดยเฉพาะกรณีของพระผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ ที่มีอิทธิพลทางการเมืองและสมณศักดิ์สูง แต่มีข่าวอื้อฉาว เอกสารในช่วงนี้จะช่วยให้เข้าใจโครงสร้างอำนาจที่ครอบงำ และ “มายาคติของความศักดิ์สิทธิ์” ที่ยังไม่ได้รับการตรวจสอบอย่างจริงจัง

(ง) ความเปลี่ยนแปลงของศรัทธาในยุคคนรุ่นใหม่ หลังปี พ.ศ. 2560 เป็นต้นมา เกิดกระแส “การรื้อสร้างความเชื่อ” (Deconstruction of Faith) โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ตั้งคำถามกับสถาบันสงฆ์ มีความนิยมธรรมะเชิงจิตวิทยาแทนศาสนาแบบพิธีกรรม สื่อโซเชียลหรือกลุ่มวิพากษ์พุทธแบบเสรีนิยมเริ่มขยายตัว

(จ) ข้อมูลเอกสารและสื่อมีความหลากหลายและเข้าถึงได้ง่าย ในช่วงปี พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน เป็นยุคที่ข้อมูลจำนวนมากถูกผลิตในรูปแบบที่เข้าถึงได้ ไม่ว่าจะเป็นรายงานข่าวและบทความออนไลน์ ซึ่งทำให้สามารถทำการวิจัยเชิงเอกสารอย่างเข้มข้น มีหลักฐานหลากหลายมุมมอง

ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย คัดเลือกทฤษฎีและกรอบแนวคิดที่เหมาะสมกับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ รวมถึงเอกสาร งานวิจัย บทความข่าวจากสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ และวาทกรรมจากนักวิชาการศาสนาที่สะท้อนถึงพลวัตมายาคติ อำนาจ และวิกฤตศรัทธาในสถาบันสงฆ์ไทยร่วมสมัย

4.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบบันทึกข้อมูล (Document Analysis Form) เพื่อใช้สำหรับบันทึกรายละเอียดและประเด็นที่น่าสนใจจากเอกสารระดับทุติยภูมิ

2. แบบวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis Form) เพื่อใช้สำหรับบันทึกผลการวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผล ซึ่งผู้วิจัยพัฒนากรอบแนวคิด 3 ประการ ได้แก่ (1) การวิเคราะห์เนื้อหา

(Content Analysis) เพื่อแยกประเด็นสำคัญ แนวโน้ม และโครงสร้างความคิดจากข้อมูล (2) การวิเคราะห์เชิงโครงสร้างหน้าที่ (Structural Functional Analysis) เพื่อวิเคราะห์บทบาทเชิงอำนาจของสถาบันสงฆ์และการผลิตซ้ำผ่านทุนสัญลักษณ์และระบบสมมติ และ (3) การวิเคราะห์วาทกรรม (Discourse Analysis) เพื่อศึกษาภาษา สัญลักษณ์ และการสร้างความหมายในการธำรงซึ่งอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของพระสงฆ์ในสังคมไทยร่วมสมัย

4.3 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ระยะที่ 1 สืบค้นและจัดหมวดหมู่เอกสารเบื้องต้น ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากฐานข้อมูลวิชาการในระดับชาติและระดับนานาชาติที่น่าเชื่อถือ รวมถึงแหล่งข่าวและบทความจากสื่อออนไลน์ โดยจัดกลุ่มเอกสารออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ศาสนาและวัฒนธรรม (2) อำนาจและโครงสร้างคณะสงฆ์ และ (3) วิฤตศรัทธาและภาพลักษณ์พระสงฆ์ เพื่อเตรียมเข้าสู่การวิเคราะห์เชิงลึก

ระยะที่ 2 คัดเลือกเอกสารตัวอย่างที่สะท้อนประเด็นด้านอำนาจ มายาคติ วาทกรรม การผลิตซ้ำของความศักดิ์สิทธิ์ในสถาบันสงฆ์ วิฤตศรัทธา และการจัดการสถาบันสงฆ์ร่วมสมัย โดยเน้นเอกสารที่มีข้อมูลเชิงลึก และความหลากหลายเชิงมุมมอง

ระยะที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการถอดความและตีความเนื้อหาด้วยการวิเคราะห์เชิงวาทกรรม และโครงสร้างหน้าที่ เพื่อให้เข้าใจการผลิตความหมาย อำนาจ และทุนสัญลักษณ์ในสถาบันสงฆ์ บันทึกข้อมูลตามประเด็นสำคัญ เช่น การจัดการภาพลักษณ์ การสะสมทุนศักดิ์สิทธิ์ ช่องว่างทางคุณธรรมและบทบาทของศาสนาในบริบททุนนิยมวัฒนธรรม เป็นต้น

4.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอผลวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ตามแนวทางของ Hubbard and Power (1999) ที่กำหนดขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพไว้ 4 ขั้นตอนคือ (1) จัดเตรียมข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือวิจัย (2) ทบทวนคำถามการวิจัย (3) จัดการข้อมูล โดยการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ของข้อมูลและแยกแยะสาระ (Message) และ (4) วิเคราะห์ข้อมูล โดยการวางเค้าโครงของข้อมูล กำหนดประเด็นหลักและประเด็นรองเพื่อสรุปผลการศึกษากลุ่มข้อมูล นำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Trustworthiness) โดยใช้วิธีการแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ (1) ตรวจสอบข้อมูล (Data Triangulation) (2) ตรวจสอบวิธีการ (Methodological Triangulation) (3) ตรวจสอบโดยนักวิจัย (Investigator Triangulation) และ (4) ตรวจสอบโดยทฤษฎี (Theoretical Triangulation) (Bootnoi et al., 2024) รวมถึงการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของงานวิจัยโดยใช้เกณฑ์การพิจารณาคุณภาพงานวิจัยคือ “คุณค่าความน่าเชื่อถือ” ของ Lincoln and Guba (1985) ประกอบด้วย 4 หลักเกณฑ์คือ (1) สร้างความเชื่อถือได้ (2) ความสามารถในการฟัง (3) ความสามารถในการยืนยัน และ (4) ความสามารถในการถ่วงดุล

4.5 ภาพรวมแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยรวบรวมและวิเคราะห์เอกสารทุติยภูมิทั้งหมด 61 แหล่ง ครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2494-2568 (ค.ศ. 1951-2025) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กรอบทฤษฎีพื้นฐาน จำนวน 14 แหล่ง คิดเป็นร้อยละ 22.95 ประกอบด้วย ทฤษฎีทางสังคมวิทยาและศาสนศึกษาที่เป็นที่ยอมรับสากล เช่น ทฤษฎีทุนเชิงสัญลักษณ์ของ Bourdieu (1986, 1990, 1991) ทฤษฎีวาทกรรมและอำนาจของ Foucault (1978, 1991, 1995) ทฤษฎีอำนาจสามมิติของ Lukes (2005) ทฤษฎีมายาคติของ Barthes (1991) ทฤษฎีโครงสร้าง - หน้าที่นิยมของ Merton (1968) และ Parsons (1951) ซึ่งล้วนเป็นทฤษฎีรากฐานที่ไม่จำกัดช่วงเวลา และสามารถประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์อำนาจ วาทกรรม มายาคติ และโครงสร้างของสถาบันทางสังคมร่วมสมัยได้อย่างกว้างขวาง

กลุ่มที่ 2 เอกสารเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์ไทย จำนวน 47 แหล่ง คิดเป็นร้อยละ 77.05 เน้นช่วงปี พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน (ค.ศ. 1997-2025) แบ่งเป็น

(ก) งานวิจัยบริบทพุทธศาสนาไทย (8 แหล่ง) จากนักวิชาการ เช่น Keyes (1983), Tambiah (1984), Jackson (1989), Jory (2002) ซึ่งแม้บางส่วนจะตีพิมพ์ก่อนปี พ.ศ. 2540 แต่เป็นงานรากฐานที่จำเป็นต่อการทำความเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของพุทธศาสนาไทย

(ข) งานวิชาการไทย (15 แหล่ง) ประกอบด้วยหนังสือวิชาการ บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทสัมภาษณ์เชิงวิชาการ โดยพระสงฆ์ทรงคุณวุฒิ พระนักวิชาการ และนักวิชาการชาวไทย เช่น สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (Sivaraksa, 1994, 2015), พระวิชาญ จุมครอง และคณะ (Phra Wichan Joomkrong et al., 2019), พระพรหมคุณาภรณ์ (Phra Brahmagunabhorn, 2023), มะลิ ทิพย์ประจง (Thipprajong, 2025) เพื่อศึกษามุมมองนักวิชาการไทยต่อปัญหาและแนวทางปฏิรูปสถาบันสงฆ์

(ค) งานวิจัยพุทธศาสนากับมิติเศรษฐกิจ (5 แหล่ง) เช่น Carrette & King (2005), Einstein (2008) เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การแปรศาสนาเป็นสินค้า

(ง) งานวิจัยด้านสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัล (5 แหล่ง) เช่น Chatvisut (2019), Yu et al. (2024) เพื่อศึกษาบทบาทสื่อดิจิทัลต่อการสื่อสารทางศาสนา

(จ) รายงานข่าวและวาทกรรมสาธารณะ (8 แหล่ง) จากสื่อมวลชนและสื่อออนไลน์ที่น่าเชื่อถือ เช่น Matichon Online (Nathee, 2016), MGR Online ("Patronage system," 2016; "The legend," 2016), The Active ("Which monk," 2025; "The black," 2025) เพื่อศึกษาวาทกรรมสาธารณะและกรณีศึกษาปัญหาจริง

(ฉ) ข้อมูลเชิงสถิติ (3 แหล่ง) จากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (National Office of Buddhism, 2023, 2025), NIDA Poll (2023) เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงสถิติที่เป็นทางการและความคิดเห็นสาธารณะ

(ช) เอกสารด้านระเบียบวิธีวิจัยและการตรวจสอบ (3 แหล่ง) ได้แก่ Lincoln and Guba (1985), Hubbard and Power (1999), Bootnoi et al. (2024) เพื่อความน่าเชื่อถือและคุณภาพของงานวิจัย

จากความหลากหลายของแหล่งข้อมูล ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ปรากฏการณ์ได้อย่างรอบด้าน ทั้งในมิติเชิงทฤษฎี ข้อมูลเชิงประจักษ์ และวาทกรรมสาธารณะร่วมสมัย ซึ่งสอดคล้องกับหลักการวิจัยเชิงคุณภาพที่จะเน้นการใช้แหล่งข้อมูลหลากหลายเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือ และความลึกในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์เชิงซับซ้อน

5. ผลการวิจัย

สำหรับผลการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้กรอบการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Analysis) โดยมุ่งเปิดเผยโครงสร้างอำนาจและกลไกที่อาจไม่ปรากฏชัด ไม่ได้มีเจตนามุ่งโจมตีพระสงฆ์ทุกรูป แต่กำลังชี้ให้เห็นปัญหาเชิงระบบที่ต้องการการปฏิรูป

การวิจัยนี้ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาและวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อที่กำหนดไว้ โดยนำเสนอผลการวิจัยเป็นลำดับตามวัตถุประสงค์ดังนี้

(1) การศึกษาพลวัตของมายาคติ ความเชื่อ และการผลิตซ้ำความศักดิ์สิทธิ์ในสถาบันสงฆ์ไทยผ่านโครงสร้างสมณศักดิ์และระบบทุนทางศาสนา ผลการวิจัยพบว่าระบบสมณศักดิ์ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการผลิตและผลิตซ้ำความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไทย โดยทำงานผ่านกลไก 4 ระดับที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ การใช้วาทกรรม การแปรสมณศักดิ์เป็นเครื่องผลิตทุน การใช้ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ และการดัดแปลงหลักธรรมให้เป็นสินค้า ทั้ง 4 กลไกล้วนมีสมณศักดิ์เป็นตัวแปรสำคัญในการสร้างและธำรงอำนาจเชิงสัญลักษณ์

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกทำให้นักวิจัยนี้เกิดข้อค้นพบสำคัญที่เรียกว่า “โมเดลการสถาปนา-ผลิตซ้ำ-ตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันสงฆ์” ซึ่งดำเนินผ่านภาษา สัญลักษณ์ พิธีกรรม และโครงสร้างลำดับชั้น ประกอบสร้างเป็นสิ่งที่เรียกว่า “มายาคติแบบพรานเบ็ดผ้าเหลือง” ที่ผู้วิจัยหมายถึงการใช้ผ้าเหลืองในฐานะสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์เป็นทั้ง “เหยื่อ” และ “เบ็ด” เพื่อดึงดูดศรัทธา ทุน และการยอมรับทางสังคม พร้อมทั้งบดบังความเสื่อมทรามหรือความไม่สอดคล้องที่อาจแฝงอยู่เบื้องหลัง

ในมิติการผลิตซ้ำความศักดิ์สิทธิ์ในระดับวาทกรรมและภาษา พบว่าการเรียกขานพระสงฆ์ด้วยคำว่าพระเดชพระคุณ เจ้าคุณ พระผู้ใหญ่ หรือการระบุสมณศักดิ์ต่าง ๆ กลไกนี้ทำหน้าที่มากกว่าการเป็นเพียงคำสุภาพ หรือการแสดงความเคารพตามขนบธรรมเนียม สิ่งเหล่านี้กลายเป็นแบบแผนและเครื่องมือทางสังคมในการเลื่อนสถานะทางสัญลักษณ์ ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ไปพัวพันกับตำแหน่งและยศถาบรรดาศักดิ์ มากกว่าจะเชื่อมโยงกับการปฏิบัติธรรมหรือคุณงามความดีที่แท้จริง

ผลการวิจัยชี้ว่ากระบวนการเหล่านี้ไม่เพียงสะท้อนความเคารพตามธรรมเนียม แต่ยังทำหน้าที่เชื่อมโยงสมณศักดิ์เข้ากับความศักดิ์สิทธิ์โดยตรง เพราะเมื่อมีการเรียกขาน “พระเดชพระคุณ” หรือ “เจ้าคุณ” ก็หมายถึงการยืนยันสถานะทางสมณศักดิ์ พร้อมกับการยกระดับบุคคลนั้นให้เหนือกว่าพระสงฆ์ทั่วไป ทำให้เกิดความเชื่อมโยงโดยอัตโนมัติระหว่าง “ตำแหน่งสูง” กับ “ความบริสุทธิ์ทางจิตวิญญาณ” โดยไม่ต้องมีการพิสูจน์ผ่านการปฏิบัติจริง

พบว่าวาทกรรมเช่นนี้ถูกผลิตซ้ำและขยายผลอย่างต่อเนื่องผ่านช่องทางต่าง ๆ ทั้งการรายงานข่าวที่เน้นการระบุตำแหน่งและยศศักดิ์ การจัดพิธีกรรมทางสังคมที่ทำให้เกียรติตามลำดับชั้น งานรัฐพิธี หรืองานชุมชนพิธี ที่แสดงให้เห็นถึงการเคารพยกย่องตามสถานะ รวมถึงสื่อประชาสัมพันธ์ของวัดต่างที่เน้นการนำเสนอภาพลักษณ์ความยิ่งใหญ่ พบว่าผลจากกระบวนการนี้ทำให้ประชาชนผูกความดีงามเข้ากับ “ยศ-ศักดิ์-ชั้น” โดยอัตโนมัติ โดยไม่ได้พิจารณาถึงการปฏิบัติจริงหรือคุณงามความดีที่แสดงออกในชีวิตประจำวัน และเมื่อความคาดหวังทางศีลธรรมถูกฝากไว้กับ ยศ-ศักดิ์-ชั้น มากกว่าที่จะวางอยู่ที่จริยวัตรหรือการปฏิบัติตามธรรมวินัย ความศักดิ์สิทธิ์จึงกลายเป็นคุณค่าเชิงรูปแบบที่สามารถตรวจนับและประเมินได้ด้วยเครื่องหมายตำแหน่ง มากกว่าการจะเป็นคุณค่าของผู้กระทำที่ต้องได้รับการพิสูจน์ผ่านการฝึกปฏิบัติและการดำเนินชีวิตอย่างต่อเนื่อง

ในมิติโครงสร้างสถาบันและการทำงานของสมณศักดิ์เป็นเครื่องผลิตทุน พบว่าสมณศักดิ์ทำหน้าที่เหมือนกับเครื่องผลิตทุนที่มีประสิทธิภาพสูงในการสร้างทุนเชิงสัญลักษณ์ และแปลงทุนดังกล่าวให้กลับมาเป็นทุนสังคมและทุนเศรษฐกิจได้ในทางปฏิบัติ พบว่าวัดที่มีพระผู้ใหญ่หรือพระที่ได้รับการยกย่องในด้านสมณศักดิ์ ย่อมสามารถเข้าถึงเครือข่ายอุปถัมภ์ แหล่งทรัพยากรการบริหาร และโอกาสในการจัดพิธีกรรมต่าง ๆ ได้มากกว่าวัดทั่วไป และพบว่าระบบอุปถัมภ์ในบริบทนี้ ประกอบสร้างเกิดเป็นวงจรการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงกันแบบห่วงโซ่คือ **ยศศักดิ์สร้างความน่าเชื่อถือ-ดึงดูดทุนและความสนใจจากสาธารณชน-เพิ่มพื้นที่และโอกาสในการจัดพิธีกรรมและการมองเห็น-ขยายโอกาสในการเลื่อนยศและสร้างความยึดโยงกับรัฐพิธีต่าง ๆ** ส่งผลให้วงจรนี้ผลักดันให้ตำแหน่งถูกใช้เป็นหลักประกันศีลธรรมในสายตาของประชาชน

ความสัมพันธ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าสมณศักดิ์ไม่ใช่เพียงเครื่องหมายแห่งเกียรติยศ แต่คือทุนเชิงสัญลักษณ์ที่สามารถแปลงเป็นทุนทางเศรษฐกิจและทุนทางสังคมได้โดยตรง แม้ว่าพระสงฆ์ผู้ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์สูงจะปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด โครงสร้างของสมณศักดิ์ยังทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร การสร้างทุนสังคม และโอกาสในการจัดพิธีกรรมขนาดใหญ่ ระบบนี้สะท้อนกลไกเชิงโครงสร้างที่อำนวยความสะดวกต่อผู้มีตำแหน่งสูง ไม่ได้สะท้อนคุณธรรมส่วนบุคคล แต่เป็นผลจากการทำงานของสมณศักดิ์ในฐานะเครื่องผลิตทุนเชิงสัญลักษณ์

ในมิติการบริหารแบบโลกวิสัยและการวัดผลเชิงปริมาณ พบว่าวัดจำนวนมากในปัจจุบันรับเอาตัวชี้วัดเชิงปริมาณแบบโลกวิสัยมาเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จและความศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าจะเป็นยอดเงินบริจาค จำนวนศาสนกิจที่จัดขึ้น ยอดผู้ติดตามในโซเชียลมีเดีย ยอดโลโก้และแชร์ในโพสต์ต่าง ๆ หรือปริมาณการเผยแพร่ผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ รวมถึงการจัดอันดับความศักดิ์สิทธิ์ด้วยเรตติ้งทางสังคม พบว่าตัวชี้วัดเชิงปริมาณเหล่านี้มักจะถูกใช้เป็นเหตุผลหนึ่งในการสนับสนุนการขอพระราชทานสมณศักดิ์ขั้นสูงขึ้น เช่น การมีผู้บริจาคจำนวนมาก หรือการมีโครงการพัฒนาหลายโครงการ ถูกนำเสนอว่าเป็นผลงานที่สมควรได้รับการยกย่อง ดังนั้นความสำเร็จเชิงปริมาณจึงกลายเป็นเส้นทางสู่การเลื่อนสมณศักดิ์ และเมื่อได้สมณศักดิ์สูงขึ้นก็จะยังสามารถระดมทุน และสร้างผลงานเชิงปริมาณได้มากขึ้น เกิดเป็นวงจรที่เสริมกำลังตนเอง

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่ากระบวนการเหล่านี้ส่งผลให้ผลงานทางสัญญา เช่น การสร้างภาพลักษณ์ การออกข่าว การจัดพิธีใหญ่โต มีน้ำหนักและความสำคัญเกินกว่าผลงานทางธรรม พบว่าผลที่เกิดจากแนวคิดการบริหารแบบนี้คือ ความศักดิ์สิทธิ์ถูกทำให้เป็นสินค้าเชิงวัฒนธรรมที่สามารถบรรจุหีบห่อโฆษณาประชาสัมพันธ์และจำหน่ายได้ในสิ่งที่เรียกว่า “ตลาดศรัทธา” ความศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นสิ่งที่วัดได้ เปรียบเทียบได้ และแข่งขันได้ในลักษณะเดียวกับสินค้าและบริการในระบบตลาดทั่วไป

ในมิติปรากฏการณ์การปรับเปลี่ยนหลักธรรมเพื่อตอบสนองตลาดศรัทธา พบว่าแรงผลักดันจากการแข่งขันในตลาดศรัทธาและความต้องการตอบสนองความคาดหวังเชิงโลก ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนหลักธรรมและพิธีกรรมในเชิงพาณิชย์ (Commercialized Dharma Adaptation) ผู้วิจัยสังเกตพบปรากฏการณ์ดังนี้

(1) ด้านพิธีกรรมเชิงภาพลักษณ์พบว่า วัดบางแห่งจัดพิธีกรรมขนาดใหญ่ที่เน้นสร้างความตื่นตาตื่นใจ เช่น การสร้างพระพุทธรูปมหิมา หรือการจัดงานบุญที่มีดาราและสื่อมวลชนเข้าร่วม โดยให้ความสำคัญกับความยิ่งใหญ่ทางสายตามากกว่าการถ่ายทอดหลักธรรม

(2) ด้านวัตถุมงคลและเครื่องรางพบว่า มีการผลิตและจำหน่ายวัตถุมงคลที่อ้างว่าสามารถแก้ปัญหาเฉพาะด้าน เช่น “พระเครื่องเสริมดวงชะตา” “สายสิญจน์มหามงคล” “ตะกรุดไพรีพิณาศ” หรือ “อาบนํ้ามนต์ศักดิ์สิทธิ์” พร้อมคำโฆษณาเช่น “มงคลชีวิต” “ได้ผลทันที” หรือ “คำข้ายดี” ซึ่งขัดแย้งกับหลักพุทธศาสนาที่เน้นการพัฒนาตนเอง โดยเฉพาะหลัก “ความเพียรพยายาม” และ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” ที่มุ่งให้บุคคลพึ่งพาการกระทำและความรับผิดชอบของตน มากกว่าการพึ่งพาวัตถุหรือพิธีกรรมเหนือธรรมชาติ

(3) ด้านคำสอนแบบ “บุญแลกของ” พบปรากฏการณ์การเทศนาที่เน้นผลตอบแทนทางวัตถุ เช่น “ทำบุญ 10 บาท ได้ 100 เท่า” “ถวายผ้าป่าแล้วรวย” หรือการจัดโครงการทำบุญที่กำหนดจำนวนเงินอย่างชัดเจน ส่งผลให้สาระสำคัญของการภาวนาและการฝึกจิตถูกกลดทอนเหลือเพียงธุรกรรมทางการเงิน ทำให้ความหมายเชิงจิตวิญญาณของการทำบุญถูกกลืนไปด้วยกลไกการแลกเปลี่ยนแบบตลาด

(4) ด้านการให้พรสำเร็จรูปพบว่า บริการต่าง ๆ เช่น “พิธีแก้ชง” หรือ “พิธีเสริมดวง” เปิดโอกาสให้ผู้คนจ่ายเงินเพื่อรับพรโดยไม่จำเป็นต้องเข้าใจหลักธรรม หรือมีการปฏิบัติธรรมใด ๆ สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนจากกระบวนการ “เรียนรู้และลงมือปฏิบัติ” ไปสู่รูปแบบ “การซื้อและบริโภคบริการทางศาสนา” อย่างชัดเจน

ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องบุญและกรรมถูกตลาดจิตวิญญาณทำให้เรียบง่ายจนกลายเป็นระบบเศรษฐกิจของความสงสัยและความหวัง ผู้คนถูกชักชวนให้ทำบุญเพื่อเสริมโชค ลาภ ล้างกรรมเก่า หาคำพร่ำรวย หรือเพื่อสุขภาพ มากกว่าการทำบุญเพื่อละตัวตนและรับทุกข์ตามแนวทางดั้งเดิมของพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามผลการวิจัยพบว่า การดัดแปลงหลักธรรมนี้เกี่ยวข้องกับระบบสมณศักดิ์ กล่าวคือ พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงในปรากฏการณ์นี้ มักได้รับความเชื่อถือในการผลิตเครื่องรางของขลัง การให้พรพิเศษ หรือจัดพิธีกรรมเสริมดวง ความศักดิ์สิทธิ์ที่ติดมากับตำแหน่งทำให้ผลิตภัณฑ์ทางจิตวิญญาณที่

พระสงฆ์เหล่านี้สร้างมีมูลค่าสูงกว่าผลิตภัณฑ์ของพระทั่วไป ซึ่งเป็นการแปลงสมณศักดิ์ให้กลายเป็นแบรนด์ (Brand) ที่รับประกันคุณภาพของสินค้าทางศาสนา

ผลการวิจัยในมิตินี้มีจึงข้อค้นพบว่า เมื่อการถูกวางกรอบให้เป็นการลงทุนเชิงบุญที่คาดหวังผลตอบแทนที่ชัดเจน ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับผู้ศรัทธา จึงเคลื่อนจากชุมชนแห่งการฝึกตนและพัฒนาจิตใจร่วมกัน ไปเป็นตลาดแห่งการแลกเปลี่ยนผลบุญและบริการทางจิตวิญญาณ โดยมีผ้าเหลืองทำหน้าที่สร้างความจงรักภักดีในแบรนด์ (Brand Loyalty) ของสินค้าและบริการทางจิตวิญญาณเหล่านั้น

ในมิติบทบาทของสื่อและเทคโนโลยีในการขยายผลและเปิดโปง พบว่าในยุคดิจิทัล ความศักดิ์สิทธิ์ที่เคยผูกติดกับสมณศักดิ์แบบดั้งเดิมถูกท้าทายโดย “บรรดาศักดิ์ดิจิทัล” ที่วัดจากยอดผู้ติดตาม ยอดไลก์ และยอดแชร์ พบว่าพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงยังคงมีข้อได้เปรียบในการใช้แพลตฟอร์มเหล่านี้ เนื่องจากมีทรัพยากรในการผลิตคอนเทนต์คุณภาพสูง มีทีมงานประชาสัมพันธ์ที่มีมืออาชีพ และที่สำคัญคือมีชื่อเสียงที่มาพร้อมกับตำแหน่ง ทำให้สามารถดึงดูดความสนใจได้ง่ายกว่า สมณศักดิ์จึงยังเป็นทุนสำคัญในโลกออนไลน์ แต่ถูกผสมผสานกับตรรกะของสื่อใหม่

พบว่ามายาคติแบบพรานเบ็ดผ้าเหลืองจึงไม่ใช่การฉ้อฉลหรือการหลอกลวงเฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นเทคนิคเชิงระบบที่ใช้สัญญาแห่งความศักดิ์สิทธิ์เป็นเหยื่อล่อในการตบศรัทธาและทุนต่าง ๆ โดยสื่อมวลชนและโซเชียลมีเดียทำหน้าที่เป็นท่อน้ำที่ช่วยให้เหยื่อเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและดูมีชีวิตชีวา ผ่านการขยายการมองเห็น สร้างการรับรู้ การสร้างกระแสไวรัล และการตอกย้ำสมมติฐานที่ว่าผู้มีตำแหน่งสูงย่อมมีความสูงส่งทางธรรมไปด้วยโดยธรรมชาติ

ขณะเดียวกันก็พบว่า แพลตฟอร์มออนไลน์และสื่อดิจิทัลยังเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับการเปิดโปง และการทำลายภาพลวงตาได้เช่นกัน เกิดแรงสั่นสะเทือนแบบสองทิศทางคือ ยังมีการยกระดับภาพลักษณ์และสร้างความศักดิ์สิทธิ์มากเท่าไร หากพฤติกรรมที่แท้จริงของพระสงฆ์หลุดออกมาที่ขัดแย้งกับหลักพระธรรมวินัย ความปะทะระหว่าง “ตำแหน่ง” กับ “ธรรมะที่แท้จริง” จะยิ่งสร้างวิกฤตศรัทธาที่รุนแรงและแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็วเท่านั้น

ผลการวิจัยในมิตินี้ชี้ให้เห็นว่าความศักดิ์สิทธิ์ในสถาบันสงฆ์ไทยถูกทำให้เป็นทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์ที่ผลิตซ้ำผ่านกลไกของยศศักดิ์ ภาษาและวาทกรรม พิธีกรรมทางสังคม และการนำเสนอผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ในการสะสมทุนและธำรงรักษาสถานะทางอำนาจ พลวัตนี้ผลักดันให้สังคมไทยเห็นผ้าเหลืองมากกว่าผู้ปฏิบัติ และเห็นตำแหน่งมากกว่าธรรมวินัย ซึ่งวิกฤตศรัทธาที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความบกพร่องหรือความผิดพลาดของบุคคลเฉพาะราย แต่คือความป่วยไข้เชิงโครงสร้างของระบบที่ให้รางวัลกับรูปแบบและภาพลักษณ์มากกว่าเนื้อหาและการปฏิบัติที่แท้จริง และแปลงศรัทธาให้เป็นทุนที่สามารถหมุนเวียนได้ในตลาดความศักดิ์สิทธิ์

(2) การศึกษาและวิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้าง ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่ส่งผลกระทบต่อวิกฤตศรัทธาและความน่าเชื่อถือของสถาบันสงฆ์ในยุคร่วมสมัย พบว่าระบบสมณศักดิ์ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่ถูกหล่อหลอมและส่งเสริมโดยปัจจัยเชิงโครงสร้างทั้ง ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งทั้ง 3 มิติได้เชื่อมโยงกันเป็น “วงจรอุบาทว์” ที่ทำให้สมณศักดิ์กลายเป็นทุนที่สามารถแลกเปลี่ยน และ

สะสมอำนาจได้ในหลายรูปแบบ และพบว่าวิกฤตศรัทธาของสถาบันสงฆ์ไทยในยุคร่วมสมัยไม่ได้เกิดจากความผิดพลาดของพระสงฆ์แบบรายบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นผลลัพธ์จากปัจจัยเชิงโครงสร้างที่สั่งสมมาอย่างยาวนานและเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน หากพิจารณาปัจจัยเชิงโครงสร้างที่หล่อหลอมและก่อให้เกิดวิกฤตศรัทธาในสถาบันสงฆ์ไทย ผลการวิจัยมีข้อค้นพบสำคัญชี้ให้เห็นว่ามีรากฐานที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่นระหว่างเศรษฐกิจ สังคม การเมือง โดยแต่ละมิติไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยว หากแต่ทำงานร่วมกันในลักษณะของ “วงจรเชิงซ้อน” จนทำให้ปัญหาวิกฤตศรัทธาที่เกิดขึ้นไม่ใช่เพียงเหตุการณ์รายกรณี แต่ได้กลายเป็นโครงสร้างที่สืบทอดและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะ “โมเดลพระสงฆ์-สตรี-สตางค์”

ในมิติรากเหง้าของปัญหาจากปัจจัยภายในสถาบันสงฆ์ พบว่ารากเหง้าของปัญหาเกิดจากปัจจัยภายในที่เป็นตัวแปรสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

ประการแรกคือ ปัญหาของกิเลสและความยึดมั่นในอัตตาของพระสงฆ์จำนวนหนึ่งที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภ โกรธ หลง ซึ่งความโลภดังกล่าวปรากฏออกมาในรูปแบบที่ชัดเจนผ่านการสะสมทรัพย์สินและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่เกินความจำเป็น ในขณะที่ความโกรธสะท้อนผ่านการแข่งขันระหว่างวัดหรือสำนักต่าง ๆ ในการแย่งชิงศรัทธาของพุทธศาสนิกชน และความหลงแสดงออกผ่านการยึดติดในตำแหน่งสมณศักดิ์ จนละเลยเป้าหมายที่แท้จริงของการบวช

ประการที่สองคือ เป็นปัญหาเชิงระบบของการศึกษาพระปริยัติธรรมที่มีแนวทางการสอนและการเรียนรู้ที่เน้นการท่องจำและการสอบผ่านมากกว่าการนำไปสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน พบว่าระบบการศึกษาเช่นนี้ส่งผลให้พระสงฆ์จำนวนมากมีความรู้เชิงทฤษฎีที่กว้างขวาง แต่ขาดการบ่มเพาะศีลธรรมและการฝึกฝนในการนำหลักธรรมไปใช้จริง

ประการที่สามคือ วัฒนธรรมการเคารพผู้ใหญ่แบบไร้การตั้งคำถามที่เป็นค่านิยมดั้งเดิมของสังคมไทย ที่ยกย่องและเชื่อฟังผู้ใหญ่โดยปราศจากการตรวจสอบหรือการใช้วิจารณ์ญาณ พบว่าวัฒนธรรมแบบนี้ทำให้พระสงฆ์ระดับสูงมักไม่ถูกวิพากษ์วิจารณ์หรือตั้งคำถาม แม้จะมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือขัดต่อหลักพระธรรมวินัย ส่งผลให้ระบบการตรวจสอบภายในอ่อนแอและไม่มีประสิทธิภาพ

ในมิติต้นเค้าทางประวัติศาสตร์-โครงสร้างของวิกฤตศรัทธา พบว่าก่อนที่จะวิเคราะห์ปัจจัยเชิงโครงสร้างในปัจจุบัน จำเป็นต้องย้อนกลับไปทำความเข้าใจรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ของปัญหาก่อน เพราะการแก้ไขที่ปลายเหตุเพียงอย่างเดียวอาจทำให้ปัญหาสงบลงชั่วคราว แต่จะกลับมาอีกหากสาเหตุยังคงอยู่

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ควบคู่กับข้อมูลจากการวิเคราะห์ว่าทศวรรษร่วมสมัย ผลการวิจัยพบว่าวิกฤตศรัทธาในสถาบันสงฆ์ไทยมีรากฐานที่ลึกกว่าเพียงเหตุการณ์อื้อฉาวรายกรณี แต่เป็นผลสะสมจากโครงสร้างที่ก่อตัวมาตั้งแต่การปฏิรูประบบคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่

ประเด็นที่ 1 การรวมศูนย์และการผนวกเข้ากับรัฐพบว่า การรวมศูนย์ (Centralization) อำนาจภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ทำให้คณะสงฆ์ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสมัยใหม่ ส่งผลให้การปกครองคณะสงฆ์ดำเนินอยู่ภายใต้ระบบลำดับชั้นที่เข้มแข็ง และ

สมณศักดิ์ถูกสถาปนาให้เป็นทุนเชิงสัญลักษณ์ที่มีน้ำหนักทางการเมืองและสังคม มากกว่ามิติทางศาสนา ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่าลำดับชั้นดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดระบบอุปถัมภ์ (Patron-client Networks) ภายในคณะสงฆ์ และเปิดพื้นที่ให้เกิดการต่อรองอำนาจผ่านสมณศักดิ์ในหลายระดับมากขึ้น

ประเด็นที่ 2 ความเปลี่ยนแปลงจากระบบพึ่งพาชุมชนสู่พึ่งพารัฐพบว่า ในอดีตพระสงฆ์ดำรงชีพด้วยปัจจัย 4 จากชุมชนโดยตรง ทำให้มีความรับผิดชอบต่อชุมชนและต้องรักษาความประพฤติให้ดีเพื่อรักษาศรัทธา พบว่าเมื่อรัฐมีกลไกเข้ามาอุปถัมภ์ด้วยงบประมาณ โดยเฉพาะแก่พระสงฆ์ที่มีตำแหน่งปกครอง ความรับผิดชอบต่อชุมชนจึงลดน้อยลง และความกังวลต่อการเสื่อมศรัทธาของประชาชนอ่อนแอลงตามไปด้วย

ในมิติเศรษฐกิจศาสนา (Religious Economy) ผลการวิจัยบ่งชี้ว่าโครงสร้างเศรษฐกิจของคณะสงฆ์ไทยที่พึ่งพาการบริจาคจากญาติโยม ประกอบกับการอุดหนุนจากรัฐที่เพิ่มขึ้นในช่วงหลัง ทำให้เกิด “สองระบบอุปถัมภ์” ที่ดำรงอยู่คู่ขนานกัน ได้แก่ ระบบอุปถัมภ์จากฐานศรัทธาชาวบ้าน และระบบอุปถัมภ์ที่ผูกโยงกับตำแหน่งในสายปกครองและงบประมาณรัฐ การมีอยู่ของสองระบบนี้ก่อให้เกิดแรงจูงใจเชิงโครงสร้างที่อาจทำให้พระสงฆ์บางส่วนเลือกใช้สถานะสมณเพศเพื่อรักษาอำนาจหรือผลประโยชน์ มากกว่าจะรักษาความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัย

ประเด็นที่ 3 มายาคติห้ามแตะต้องศาสนาและการขาดการตรวจสอบ ผลการวิจัยพบว่า เมื่อการรวมศูนย์อำนาจถูกเสริมด้วยมายาคติศาสนาต้องศักดิ์สิทธิ์แตะต้องไม่ได้ ทำให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นพื้นที่ที่ไม่สามารถตรวจสอบได้อย่างแท้จริง แม้จะมีหน่วยงานกำกับดูแลในนาม แต่บทบาททางกฎหมายกลับจำกัดการตรวจสอบโดยสาธารณะ ซึ่งส่งผลให้การทุจริต การสะสมทรัพย์สินและการใช้อำนาจผิดวินัยสามารถดำรงอยู่โดยไม่ถูกตั้งคำถามอย่างเปิดเผย

ผลการศึกษาบทเรียนจากประวัติศาสตร์ข้างต้น ชี้ให้เห็นว่าการทำความเข้าใจต้นตอทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ช่วยให้เห็นว่าวิกฤตศรัทธาในปัจจุบันไม่ใช่ความเสื่อมของพระสงฆ์เฉพาะราย แต่เป็นผลลัพธ์ของระบบที่สร้างและทวีความล้มเหลวของกลไกตรวจสอบในระยะยาว การปฏิรูปจึงต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจต่อรากเหง้าทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ เพื่อให้การปรับโครงสร้างเกิดประสิทธิผลมากกว่าการแก้ไขที่ปลายเหตุ ซึ่งหมายความว่า

- (1) ต้องปรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสงฆ์ให้มีความเป็นอิสระมากขึ้น
- (2) ต้องฟื้นฟูบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมและตรวจสอบวัด
- (3) ต้องสร้างกลไกให้พระสงฆ์มีความรับผิดชอบต่อชุมชนโดยตรง
- (4) ต้องรื้อมายาคติและสร้างวัฒนธรรมการตรวจสอบที่สร้างสรรค์

ในมิติโครงสร้างเชิงสถาบันและระบบการบริหารจัดการ พบว่าปัญหาหลักประการแรกคือระบบราชการและการบริหารจัดการคณะสงฆ์ที่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจภายใต้กรอบกฎหมายและกลไกของรัฐ ทำให้การกำกับดูแล การจัดการปัญหา และการตัดสินใจสำคัญต่าง ๆ ถูกดำเนินการผ่านระบบราชการที่ขาดความโปร่งใส และขาดกลไกตรวจสอบที่เป็นอิสระ โดยโครงสร้างแบบนี้ทำให้การบริหารจัดการ

คณะสงฆ์ดำเนินไปในลักษณะ “ระบบปิด” ไม่เปิดพื้นที่ให้สาธุชนหรือสื่อมวลชนเข้ามาตรวจสอบหรือเรียกร้องความรับผิดชอบได้อย่างแท้จริง

ประการที่สองคือปัญหาเกี่ยวกับ “สมณศักดิ์” มีลักษณะซับซ้อนยิ่งขึ้นเมื่อพิจารณาว่าการพระราชทานสมณศักดิ์เป็นอำนาจของรัฐ ไม่ใช่อำนาจที่คณะสงฆ์กำกับดูแลโดยตรง ส่งผลให้กระบวนการแต่งตั้งหรือเลื่อนสมณศักดิ์ถูกผูกโยงเข้ากับโครงสร้างราชการและระบบอุปถัมภ์ทางการเมืองมากกว่าการประเมินคุณธรรม ความรู้ความสามารถ หรือการปฏิบัติธรรมตามหลักพระธรรมวินัย ระบบลักษณะนี้ทำให้สมณศักดิ์กลายเป็น “ทุนเชิงสัญลักษณ์” ที่มีมูลค่าทางสังคม สามารถแลกเปลี่ยนเป็นทรัพยากร เครือข่ายอำนาจ และความชอบธรรมทางศาสนา ซึ่งสะท้อนถึงการทำงานของกลไกอำนาจรัฐที่มีบทบาทในการกำหนดลำดับชั้นและสถานะของพระสงฆ์ภายในสถาบันมากกว่ากระบวนการภายในของคณะสงฆ์เอง

ในมิติปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางการเงิน พบว่าความเชื่อมโยงระหว่างสมณศักดิ์กับปัจจัยทางเศรษฐกิจปรากฏชัดเจนในหลายมิติ ได้แก่

ประการแรก วัดที่มีเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่ที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์สูง มักได้รับเงินบริจาคมากกว่าวัดทั่วไป เนื่องจากผู้บริจาคเชื่อว่าการทำบุญกับพระที่มีตำแหน่งสูงจะได้บุญมากกว่า

ประการที่สอง พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูง สามารถเข้าถึงเครือข่ายนักการเมืองและนักธุรกิจได้ง่าย ส่งผลให้ได้รับโอกาสสนับสนุนในโครงการต่าง ๆ อย่างสะดวกและรวดเร็วกว่าพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์ต่ำหรือไม่มีสมณศักดิ์

ประการที่สาม การมีสมณศักดิ์เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรในการได้รับตำแหน่งบริหารสำคัญ เช่น เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้มาพร้อมกับการเข้าถึงงบประมาณและทรัพยากร

ดังนั้นในมิติเศรษฐกิจจึงแสดงให้เห็นว่าการพึ่งพิงระบบบริจาคและความศรัทธาได้กลายเป็นช่องทางหลักในการคงอยู่ของวัดและพระสงฆ์ แต่ก็พบว่าในโลกทุนนิยมและบริโภคนิยม วัดจำนวนไม่น้อยได้หันมาใช้ กลยุทธ์เชิงการตลาดทางศาสนา ทั้งการสร้างวัดถ้ำมรกต การจัดพิธีกรรมเสริมดวงชะตา หรือการโฆษณาบนสื่อออนไลน์เพื่อเรียกร้องให้ผู้คนทำบุญ โดยเฉพาะจากกรณีของวัดหลาย ๆ แห่งที่มีการใช้ “ความเจ็บป่วย” หรือ “ความทุกข์ยาก” ของผู้คนและสัตว์เข้ามาเป็นเครื่องมือสร้างความสงสารเพื่อให้เกิดการบริจาค

พบว่าสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เพียงการบิดเบือนความหมายของพุทธศาสนา แต่ยังสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนวัดเป็นพื้นที่เศรษฐกิจทางศาสนาที่ซ่อนเร้นไปกับระบบ “เศรษฐกิจใต้ดิน-เศรษฐกิจนอกระบบ” เช่น การฟอกเงิน การยกยอกเงินบริจาค หรือการใช้กองทุนศรัทธาไปสู่ผลประโยชน์ส่วนตัว และนอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ได้กัดกร่อนความน่าเชื่อถือของสถาบันสงฆ์ไทยอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการยกยอกและคอร์รัปชันที่ปรากฏเป็นข่าวจำนวนมากในปัจจุบันเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่ฉ้อโกงเงินวัดและเงินบริจาคจากผู้ศรัทธา และปัญหาของวัฒนธรรมบริโภคนิยมในหมู่พระสงฆ์ที่ครอบครองทรัพย์สินเกินความจำเป็น

ในมิติปัจจัยทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชุมชน พบว่าในมิติทางสังคม ระบบสมณศักดิ์ได้รับการหล่อหลอมโดยวัฒนธรรมอุปถัมภ์และระบบความสัมพันธ์แนวดิ่งที่ฝังรากลึกในสังคมไทย การได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์มักไม่ได้ขึ้นอยู่กับคุณธรรมหรือความรู้เพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นกับการมีพระอุปถัมภ์หรือพระผู้ใหญ่ที่มีอิทธิพลสนับสนุน พบว่าระบบนี้สืบทอดมาจนกลายเป็นโครงสร้างที่พระสงฆ์รุ่นใหม่ไม่สามารถท้าทายได้ แม้เห็นว่าไม่ยุติธรรม

ส่วนในมิติการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวไทยจากครอบครัวขยายสู่ครอบครัวเดี่ยว รวมถึงวิถีชีวิตแบบเมืองที่เร่งรีบ พบว่ามีผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัดอ่อนแอลง วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชนในอดีตได้สูญเสียบทบาทความเป็นพื้นที่ร่วมของสังคมไปอย่างมาก เมื่อความผูกพันลดลง การตรวจสอบและการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการบริหารจัดการวัดก็น้อยลง ผลการวิจัยพบว่ากลไกนี้นำไปสู่การเปิดช่องโหว่ให้พระผู้มีอำนาจบางรูปใช้โครงสร้างนี้แสวงหาผลประโยชน์โดยขาดการตรวจสอบการอ่อนแอของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมตรวจสอบการบริหารวัดทำให้พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงสามารถบริหารจัดการทรัพย์สินและเงินบริจาคได้อย่างเป็นอิสระ โดยปราศจากความรับผิดชอบต่อชุมชน

นอกจากนี้ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันสังคมไทยยังคงอยู่ภายใต้วาทกรรมชายเป็นใหญ่ในสถาบันสงฆ์ซึ่งไม่เพียงจำกัดบทบาทของสตรีในศาสนาเท่านั้น แต่ยังทำให้วัฒนธรรมการใช้อำนาจเชิงอุปถัมภ์ดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่น สิ่งเหล่านี้สร้างแรงเสียดทานต่อความศรัทธาของคนรุ่นใหม่ที่เกิดโตมากับแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียม ขณะเดียวกันผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ สังคมเมืองและบทบาทที่ซับซ้อนของสื่อมวลชน รวมถึงโซเชียลมีเดีย ยังสร้างความท้าทายใหม่ต่อความเชื่อ และการปฏิบัติทางศาสนาแบบดั้งเดิมอีกด้วย

ในมิติปัจจัยทางการเมืองและความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสถาบันสงฆ์ไทยถูกออกแบบให้สถาบันสงฆ์ทำหน้าที่เป็นกลไกหนึ่งของรัฐ มากกว่าจะเป็นองค์กรทางศาสนาที่มีความอิสระ ส่งผลให้การกำกับดูแลพระสงฆ์อยู่ภายใต้กรอบกฎหมายและอำนาจส่วนกลาง ซึ่งหลายครั้งทำให้สถาบันสงฆ์ถูกมองว่าเป็น “ส่วนขยายของรัฐ” มากกว่าจะเป็นสถาบันทางศีลธรรม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการแต่งตั้งตำแหน่งทางสงฆ์จำนวนไม่น้อยถูกผูกโยงกับประโยชน์เชิงอำนาจและยุทธศาสตร์ทางการเมือง มากกว่าการประเมินคุณธรรมและสมณวัตรตามหลักพระธรรมวินัย นำไปสู่การสั่นคลอนความศรัทธา เนื่องจากพุทธศาสนิกชนจำนวนมากเริ่มตั้งคำถามว่าสถาบันสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณหรือกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบอำนาจรัฐที่ห่างไกลจากวิถีพุทธ ผลลัพธ์คือสถาบันสงฆ์สูญเสียความเป็นกลางทางจริยธรรมและความอิสระในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณ

พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างสมณศักดิ์กับอำนาจรัฐกลายเป็นมิติที่สำคัญที่สุดในการทำความเข้าใจ “ต้นเหตุของวิกฤตศรัทธา” เพราะการพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชอำนาจที่ต้องผ่านกระบวนการเสนอชื่อจากคณะสงฆ์และการพิจารณาจากฝ่ายการเมือง กระบวนการสองขั้นนี้ทำให้สมณศักดิ์กลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ละเอียดอ่อน และเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเชิงอุปถัมภ์ระหว่างรัฐกับพระผู้มีสมณศักดิ์สูง พบว่าในหลายกรณีรัฐใช้ตำแหน่งสมณศักดิ์เพื่อสร้างความชอบธรรมเชิงสัญลักษณ์ ขณะที่พระสงฆ์บางรูปใช้ความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจรัฐเพื่อเพิ่มโอกาสในการได้รับการแต่งตั้งหรือเลื่อน

สมณศักดิ์ ความเชื่อมโยงนี้ทำให้การปฏิรูประบบสมณศักดิ์เป็นประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง และในขณะเดียวกันผู้วิจัยมองว่ก็เป็นมิติที่ยากต่อการเปลี่ยนแปลงในทางปฏิบัติ เพราะเกี่ยวข้องกับอำนาจรัฐในระดับสถาบันและมีความละเอียดอ่อนต่อความสัมพันธ์เชิงสถาบันระหว่างรัฐ-ศาสนา

ในมิติวงจรรูปาทว่ของวิกฤตเชิงโครงสร้าง พบว่าปัจจัย 3 ด้าน ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ได้ทำงานร่วมกันในลักษณะของ “วงจรรูปาทว่” ที่ตอกย้ำและผลิตซ้ำวิกฤตศรัทธา วัดที่พึ่งพิงเงินบริจาคจำนวนมากย่อมถูกกดดันให้สร้างพิธีกรรมหรือรูปแบบความศรัทธาใหม่ ๆ ที่เอื้อต่อการทำบุญเชิงพาณิชย์ แต่ในขณะที่ชุมชนกลับอ่อนแอจนไม่สามารถกำกับดูแลได้ และรัฐเองก็มักใช้อำนาจควบคุมเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการเมืองมากกว่าการธำรงพระธรรมวินัย ข้อค้นพบสำคัญของผลการวิจัยในมิตินี้แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่สูญหายไปคือความศักดิ์สิทธิ์ของศรัทธาที่เคยเป็นรากฐานของพุทธศาสนาไทย การปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยทั้งหมดนี้ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันสงฆ์ถูกแปรสภาพให้กลายเป็นทุนและกลไกในการใช้อำนาจ จากการวิเคราะห์ทั้ง 3 มิติ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าระบบสมณศักดิ์อยู่ในจุดศูนย์กลางของวงจรรูปาทว่นี้ กล่าวคือ

ในมิติเศรษฐกิจ พบว่าพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สามารถเข้าถึงแหล่งทุนและเงินบริจาคได้ง่ายกว่าเมื่อมีทุนก็สามารถสร้างผลงานที่มองเห็นได้ชัดเจน เช่น การก่อสร้างอาคาร การจัดกิจกรรมขนาดใหญ่ หรือการทำโครงการพัฒนา ผลงานเหล่านี้จะถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลในการขอพระราชทานสมณศักดิ์ที่สูงขึ้น และเมื่อได้สมณศักดิ์สูงขึ้นก็ยิ่งเข้าถึงทุนได้มากขึ้น กลายเป็นวงจรที่หมุนเวียนเสริมกำลังตนเอง

ในมิติสังคม พบว่าสมณศักดิ์ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการสร้างและขยายเครือข่ายความสัมพันธ์ พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงย่อมได้รับการยอมรับจากชนชั้นนำ นักการเมืองและนักธุรกิจ ทำให้สามารถสร้างอิทธิพลในวงกว้าง เมื่อมีอิทธิพลมากขึ้นก็สามารถมีส่วนในการเสนอชื่อหรือสนับสนุนพระสงฆ์รุ่นใหม่ให้ได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์ ทำให้ระบบอุปถัมภ์และเครือข่ายอำนาจคงอยู่และขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

ในมิติการเมือง พบว่าสมณศักดิ์เป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจรัฐ เนื่องจากพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงมักถูกเชิญให้เป็นประธานในพิธีการสำคัญของชาติ เป็นที่ปรึกษาทางจิตวิญญาณหรือเป็นตัวแทนในการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับประชาชน ในทางกลับกัน รัฐก็มีอำนาจในการควบคุมการพระราชทานสมณศักดิ์ผ่านกระบวนการเสนอชื่อและการพิจารณาของฝ่ายบ้านเมือง ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสถาบันสงฆ์กับรัฐ

การปฏิรูปสถาบันสงฆ์จึงไม่สามารถทำได้โดยการแก้ไขเพียงมิติใดมิติหนึ่ง แต่ต้องปฏิรูประบบสมณศักดิ์ที่เป็นแกนกลางของวงจรนี้ โดยผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าหากไม่มีการปฏิรูปเชิงโครงสร้างทั้งในด้านเศรษฐกิจที่ต้องทำให้การเงินของวัดโปร่งใส ด้านสังคมที่ต้องเสริมสร้างบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน และด้านการเมืองที่ต้องปลดปล่อยสถาบันสงฆ์จากการเป็นเพียงเครื่องมือของรัฐ วิกฤตศรัทธาของสถาบันสงฆ์ไทยที่ดำรงอยู่ก็ยังคงหมุนวนอยู่ในวงจรรูปาทว่ และอาจจะลุกลามจนอาจทำให้สถาบันสงฆ์ไทยสูญเสียความน่าเชื่อถือในระยะยาวอย่างไม้อาจย้อนกลับได้

(3) การวิพากษ์กลยุทธการสื่อสารเชิงอำนาจ การจัดการภาพลักษณ์และบทบาทของพระสงฆ์ในการธำรงอำนาจและสถานะในสังคมไทยร่วมสมัย พบว่าสมณศักดิ์มีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบการสื่อสารและการจัดการภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงมักใช้กลยุทธการสื่อสารที่แตกต่างจากพระสงฆ์ทั่วไป เน้นการธำรงสถานะและอำนาจเชิงสัญลักษณ์มากกว่าการถ่ายทอดธรรมะอย่างเปิดกว้างและสร้างสรรค์

พบว่าปรากฏการณ์สำคัญของสถาบันสงฆ์ไทยในยุคร่วมสมัยคือ การเปลี่ยนแปลงในรูปแบบการสื่อสารเชิงอำนาจและการจัดการภาพลักษณ์ที่มุ่งธำรงสถานะและความศักดิ์สิทธิ์มากกว่าการถ่ายทอดความจริงหรือแก่นแท้ทางธรรมะอย่างตรงไปตรงมา ผลการวิจัยมีข้อค้นพบสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารของพระสงฆ์ในปัจจุบันไม่ได้มุ่งเน้นการให้ปัญญาหรือเปิดพื้นที่สำหรับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างสร้างสรรค์ แต่กลับกลายเป็นการสร้างภาพลักษณ์เชิงสัญลักษณ์ที่ทรงพลัง เพื่อให้สังคมยังคงศรัทธาและยอมรับอำนาจของสถาบันอย่างต่อเนื่อง

ในมิติการสื่อสารเพื่อธำรงสถานะมากกว่าการสื่อสารความจริง พบว่ารูปแบบการสื่อสารที่พบอย่างชัดเจนมี 2 ลักษณะ คือ

ประการแรก การสื่อสารของพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูง ซึ่งมักเน้นการประชาสัมพันธ์ตำแหน่ง ยศ และความสัมพันธ์กับผู้อำนาจ มากกว่าการนำเสนอเนื้อหาธรรมะที่ลึกซึ้ง ตัวอย่างเช่น การจัดพิธีกรรมสำคัญมักเชิญพระราชอาคันตุกะมาเป็นประธาน โดยเน้นประชาสัมพันธ์ยศศักดิ์มากกว่าคุณสมบัติทางธรรมะ การใช้คำว่า “พระราชอาคันตุกะ” ในการสื่อสารสาธารณะยังทำหน้าที่เตือนสติผู้ฟังว่าผู้พูดมีสถานะสูงส่งไม่ควรถูกตั้งคำถามหรือวิพากษ์

นอกจากนี้ยังพบว่าวาทกรรมของกลุ่มนี้มักอ้างอิงอำนาจทางศาสนาเพื่อปิดกั้นการตรวจสอบ เช่น การอ้างพระธรรมวินัยว่าไม่ควรล่วงละเมิดสมณเพศ หรือตีความว่าการวิพากษ์คือการบ่อนทำลายพุทธศาสนา ทำให้การสื่อสารหลีกเลี่ยงการพูดถึงประเด็นวิพากษ์หรือข้อวิจารณ์ต่อระบบสมณศักดิ์และโครงสร้างสถาบันสงฆ์อย่างเป็นระบบ

ประการที่สอง ในทำนองเดียวกัน แต่ในบริบทที่กว้างขึ้น พบว่าแม้แต่พระสงฆ์ที่ไม่อยู่ในระบบสมณศักดิ์ ก็มักใช้การประชาสัมพันธ์กิจกรรมและโครงการพัฒนาในเชิงภาพลักษณ์ โดยเน้นสร้างภาพความศักดิ์สิทธิ์และความสำเร็จผ่านสื่อมวลชนและสื่อออนไลน์ แต่เลี่ยงการพูดถึงประเด็นวิพากษ์หรือข้อวิจารณ์ในสังคม เช่น การจัดพิธีกรรมทางศาสนาที่เน้นความยิ่งใหญ่ การถ่ายทอดสดผ่านโซเชียลมีเดีย หรือการสร้างเพจที่เน้นภาพพระสงฆ์ท่ามกลางผู้มีอิทธิพล

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าทั้งสองรูปแบบมีผลต่อการสร้างระยะห่างระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน และก่อให้เกิดสภาวะที่สังคมไม่สามารถตรวจสอบสถาบันสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การสื่อสารในลักษณะนี้ทำให้เกิดกลไกการป้องกันตัวที่บิดเบือนบทบาทดั้งเดิมของการเผยแผ่ธรรม จากการเป็นเครื่องมือแสวงหาความจริง ไปเป็นเครื่องมือรักษาอำนาจ

ในมิติปัญหาการปรับตัวสู่ยุคดิจิทัลและช่องว่างกับคนรุ่นใหม่ พบว่าระบบสมมติคิดเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างอุปสรรคต่อการนำเทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ แม้โลกดิจิทัลจะเปิดโอกาสในการเผยแพร่ธรรมะอย่างกว้างขวาง แต่โครงสร้างการบริหารแบบลำดับขั้นที่เน้นอาวุโสและตำแหน่งสูง ทำให้การตัดสินใจเรื่องการนำเทคโนโลยีมาใช้มักอยู่ในมือของพระสงฆ์ระดับสูงซึ่งมักไม่คุ้นเคยกับสื่อดิจิทัลและมีแนวโน้มรักษารูปแบบเดิม

ผลการวิจัยพบว่าการสื่อสารของพระสงฆ์ที่มีสมมติคิดสูงยังคงเป็นแบบทางเดียว เช่น การบรรยายหรือไลฟ์สด โดยไม่มีพื้นที่สำหรับแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือสร้างชุมชนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการอย่างแท้จริง แสดงให้เห็นว่าการใช้โซเชียลมีเดียมักมุ่งประชาสัมพันธ์ตำแหน่งมากกว่าการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ปฏิบัติธรรมรุ่นใหม่ นอกจากนี้ระบบสมมติคิดยังสร้างวัฒนธรรมที่ขาดการทดลองและนวัตกรรม พระสงฆ์รุ่นใหม่ที่ต้องการนำเทคโนโลยีรูปแบบใหม่มักถูกมองว่า “ไม่เหมาะสม” หรือ “ขาดความเคารพต่อประเพณี” ส่งผลให้แรงผลักดันในการปรับตัวถูกจำกัดโดยโครงสร้างอำนาจ

พบว่ากระบวนการเหล่านี้ทำให้คนรุ่นใหม่รู้สึกว่าการศาสนาไม่เข้าถึงและไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เกิดช่องว่างระหว่างคนรุ่นเก่าที่ยึดมั่นรูปแบบเดิม กับคนรุ่นใหม่ที่ต้องการมีส่วนร่วมและสื่อสารแบบสองทาง แม้พระสงฆ์บางรูปสามารถใช้สื่อออนไลน์อย่างสร้างสรรค์ แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่นอกกรอบอำนาจของระบบสมมติคิด ผลการวิจัยสะท้อนว่าโครงสร้างแบบลำดับขั้นของสถาบันสงฆ์ไทยเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวสู่ยุคดิจิทัล เมื่อเทียบกับองค์กรทางศาสนาอื่นที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นกว่า

ในมิติการสร้างและใช้อำนาจเชิงสัญลักษณ์ พบว่าสถาบันสงฆ์ไทยพึ่งพาทุนเชิงสัญลักษณ์อย่างเข้มข้นในการธำรงอำนาจและสถานะ โดยกลยุทธ์ที่ใช้ประกอบด้วยการสร้างภาพลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ การเน้นพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่ การอ้างอิงการสืบสายธรรม สายสำนักบวช ตลอดจนการสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กับชนชั้นนำและผู้มีอำนาจในสังคม ผลการวิจัยพบว่าสิ่งเหล่านี้ทำให้พระสงฆ์บางรูปสะสมทุนทางศาสนา และสามารถแปลงเป็นทุนทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การได้รับเงินบริจาคจำนวนมาก การได้รับการสนับสนุน หรือการแปรสภาพวัดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวและธุรกิจศาสนาที่ทำรายได้สูง

ในมิติผลกระทบต่อสังคมไทย พบว่าการใช้กลยุทธ์สื่อสารเชิงอำนาจและการจัดการภาพลักษณ์แบบนี้ส่งผลกระทบท่อสังคมไทยในหลายระดับอย่างมีนัยสำคัญ เช่น ในระดับปัจเจกบุคคล ผลการวิจัยพบว่าเกิดการวิกฤตศรัทธาที่ซับซ้อน ทำให้ประชาชนเริ่มแยกแยะระหว่าง “พุทธศาสนาในฐานะหลักธรรม” กับ “สถาบันสงฆ์ที่มีปัญหา” อย่างชัดเจนมากขึ้น ในระดับสังคม ผลการวิจัยพบว่าความน่าเชื่อถือที่ถดถอยของสถาบันสงฆ์ส่งผลต่อการสูญเสียทุนทางสังคม ซึ่งเคยเป็นแกนกลางในการสร้างความไว้วางใจและความสามัคคีของชุมชนและประชาชนชาวไทย หากวิเคราะห์ในเชิงลึกจะพบว่าเมื่อพระสงฆ์ถูกมองว่าไม่ต่างจากนักธุรกิจหรือผู้มีอำนาจทางการเมือง ความเชื่อมโยงทางศาสนาที่เคยเป็นกลไกสร้างเอกภาพในสังคมก็อ่อนแอลงอย่างมีนัยสำคัญ เกิดการแตกแยก และความไม่ไว้วางใจที่ลึกซึ้ง ส่งผลให้สังคมไทยสูญเสียกลไกสำคัญในการแก้ไขปัญหาและสร้างความสามัคคี

ในมิติของความพยายามแก้ไขและข้อจำกัดของการปฏิรูป พบว่าแม้รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะดำเนินมาตรการหลากหลาย ทั้งการจับกุมพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการทุจริต การตั้งคณะกรรมการสอบสวน และการปรับปรุงกฎระเบียบต่าง ๆ แต่การดำเนินการส่วนใหญ่ยังคงเป็นลักษณะการจัดการปัญหาเฉพาะหน้า โดยไม่แตะต้องโครงสร้างเชิงลึกที่เป็นรากฐานของความเสื่อมศรัทธา การมองว่าปัญหาเกิดจาก “พระบางรูป” มากกว่าจะเป็น “ปัญหาเชิงระบบ” ทำให้มาตรการที่ออกมายังคงรักษาเฉพาะปลายเหตุ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางอำนาจที่ก่อให้เกิดปัญหา

ผลการวิจัยยังพบว่าแรงต่อต้านจากเครือข่ายผลประโยชน์ภายในคณะสงฆ์ บทบาทของสมณศักดิ์ในฐานะพื้นที่ต่อรองเชิงอำนาจ และการขาดการมีส่วนร่วมของสังคมอย่างแท้จริง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการปฏิรูปหยุดอยู่เพียงระดับมาตรการเชิงสัญลักษณ์ ไม่สามารถก้าวข้ามไปสู่การปรับเปลี่ยนโครงสร้างเชิงลึกได้ ข้อจำกัดเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าแม้จะมีความพยายามปฏิรูป แต่ก็ยังยากจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง ส่งผลให้สังคมไทยยังคงเผชิญปัญหาพระสงฆ์ที่ใช้อำนาจในลักษณะ “พรานเบ็ดผ้าเหลือง” อยู่ต่อไป เพราะระบบที่เปิดช่องให้เกิดพฤติกรรมเช่นนั้นยังคงดำรงอยู่โดยไม่ได้ถูกปรับแก้ในระดับโครงสร้าง การแก้ไขปัญหของสถาบันสงฆ์จึงจำเป็นต้องก้าวข้ามการจัดการเชิงเหตุการณ์ไปสู่การปฏิรูปเชิงระบบ หากปล่อยให้สภาพนี้ดำรงอยู่ต่อไป วงจรปัญหาเดิมย่อมมีแนวโน้มปรากฏซ้ำในรูปแบบใหม่อย่างต่อเนื่อง

ในมิติบทเรียนและทิศทางการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง พบว่าข้อเสนอแนะผู้วิจัยเน้นย้ำอย่างชัดเจนแล้วว่า การปฏิรูปต้องไม่ใช่เพียงการควบคุมพฤติกรรมรายบุคคล แต่คือการรื้อสร้างเชิงโครงสร้างทั้งด้านระบบสมณศักดิ์ กลไกตรวจสอบและวัฒนธรรมการไม่ตั้งคำถาม รวมถึงผลการวิจัยที่มีข้อค้นพบสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่าถ้าไม่มีการปฏิรูปในเชิงโครงสร้างอย่างจริงจังและเร่งด่วน ความศรัทธาที่เคยมีต่อสถาบันสงฆ์ไทยอาจไม่มีวันฟื้นกลับมาได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สังเคราะห์และเสนอแนวทางการปฏิรูปเชิงโครงสร้างจากฐานวิกฤตศรัทธาดังกล่าว โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. สร้างกลไกตรวจสอบอิสระและความโปร่งใส พบว่าการสร้างกลไกตรวจสอบอิสระและความโปร่งใสภายในสถาบันสงฆ์ถือเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อหลีกเลี่ยงผลประโยชน์ทับซ้อนและรักษาหลักพระธรรมวินัย คณะกรรมการวินิจฉัยอิสระควรประกอบด้วยพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่ไม่ดำรงตำแหน่งบริหาร พระสงฆ์จากสำนักปฏิบัติธรรมที่เป็นกลางทางการเมือง และพระอาจารย์จากสถาบันการศึกษาสงฆ์โดยมีอำนาจดำเนินการอิสระ เรียกพยาน สืบสวน และเสนอบทลงโทษ พร้อมรายงานต่อสาธารณะด้วยความโปร่งใส

ขณะเดียวกันก็ควรมีคณะกรรมการที่เป็นคนนอกระบบ เช่น นักวิชาการ ภาคประชาสังคม และตัวแทนประชาชน ทำหน้าที่ตรวจสอบด้านการเงินและทรัพย์สิน ให้ข้อมูลและคำแนะนำ ติดตามผล รายงานต่อสาธารณะ และรับเรื่องร้องเรียนจากประชาชนเพื่อนำส่งคณะกรรมการตรวจสอบ

รูปแบบการทำงานเช่นนี้ไม่เพียงช่วยรักษาหลักพระธรรมวินัยและสร้างความโปร่งใส แต่ยังช่วยสร้างความสมดุลระหว่างอำนาจภายในสถาบันสงฆ์กับการมีส่วนร่วมของสังคม และเพิ่มความเป็นไปได้ในการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและเป็นธรรมต่อสังคม

2. การปฏิรูปกฎระเบียบและกระบวนการตรวจสอบ พบว่าหนึ่งในทางตันเชิงโครงสร้างคือ ข้อจำกัดของกฎระเบียบปัจจุบันยังไม่เอื้อต่อการถอดถอนพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดวินัย โดยเฉพาะในกรณีที่ไม่ลาสิกขาโดยสมัครใจ ผลการวิจัยนี้นำไปสู่ข้อเสนอแนะให้ปรับปรุงระเบียบให้สามารถสอบสวนและถอดถอนพระสงฆ์ได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการลาสิกขาตามประเพณี ควรมีกลไกภายนอกที่สามารถดำเนินการให้พ้นสมณเพศได้ในกรณีที่มีพฤติกรรมผิดวินัยเพื่อสอดคล้องกับหลักนิติธรรม ความโปร่งใสและความเป็นธรรมในสังคมร่วมสมัย

3. การปฏิรูประบบสมณศักดิ์และการแต่งตั้ง พบว่าระบบสมณศักดิ์ในฐานะพระราชอำนาจมีบทบาทสำคัญในการเสริมกำลังใจและยกย่องพระสงฆ์ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่พุทธศาสนาไทยและสังคมอย่างแท้จริง เป็นที่ยอมรับว่าระบบดังกล่าวช่วยสร้างแรงจูงใจให้พระสงฆ์ทุ่มเทในการปฏิบัติหน้าที่และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตามจากผลการวิจัยพบว่าในทางปฏิบัติ ระบบสมณศักดิ์บางครั้งถูกนำไปใช้ในทางที่คลาดเคลื่อนจากเจตนารมณ์เดิม จนกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้สะสมอำนาจและแสวงหาผลประโยชน์โดยขาดการตรวจสอบ งานวิจัยนี้จึงไม่ได้มุ่งเสนอให้ยกเลิกระบบสมณศักดิ์ทั้งหมด แต่เสนอให้ปฏิรูปกระบวนการแต่งตั้งและการใช้สมณศักดิ์ให้มีความโปร่งใส มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และคำนึงถึงคุณธรรม ความรู้และการปฏิบัติธรรมที่แท้จริงควบคู่ไปกับผลงานและการบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อป้องกันไม่ให้สมณศักดิ์ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสะสมอำนาจหรือแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนโดยปราศจากการตรวจสอบ ระบบที่ปฏิรูปแล้วควรสอดคล้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางจิตวิญญาณที่แท้จริง ไม่ใช่เพียงผู้ครองอำนาจศักดิ์สิทธิ์เชิงสัญลักษณ์

4. การจัดการทรัพย์สินและธรรมาภิบาลทางการเงิน พบว่าการปฏิรูปการจัดการทรัพย์สินวัดให้โปร่งใส โดยวัดควรได้รับการจัดการในฐานะองค์กรสาธารณะโดยมีธรรมาภิบาล ระบบบัญชีที่ตรวจสอบได้และการเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ หากวัดได้รับงบประมาณอุดหนุนจากรัฐ ก็ควรต้องยื่นรายงานการเงินเช่นเดียวกับหน่วยงานของรัฐอื่น ๆ เพื่อป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากศรัทธาโดยไม่ต้องรับผิดชอบ

5. การปฏิรูปกฎหมายและกรอบการทำงาน พบว่าจำเป็นต้องมีกฎหมายเฉพาะ เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยการกำกับดูแลทรัพย์สินทางศาสนา เพื่อกำหนดมาตรฐานด้านธรรมาภิบาล การจัดการงบประมาณและความโปร่งใสขององค์กรศาสนา ซึ่งปัจจุบันยังไม่มียกเว้นกฎหมายเฉพาะสำหรับเอาผิดพระสงฆ์ที่จัดการเงินวัดอย่างไม่เหมาะสม เว้นแต่จะเข้าข่ายตามประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งสะท้อนช่องโหว่ทางกฎหมายที่เป็นหนึ่งในสาเหตุของวิกฤตศรัทธา

6. การเปลี่ยนแปลงบทบาทของรัฐ พบว่าการเปลี่ยนบทบาทของรัฐในการกำกับสถาบันศาสนานั้น รัฐควรยุติบทบาทผู้ควบคุมและอุปถัมภ์ และเปลี่ยนมาเป็นผู้ส่งเสริมวัฒนธรรมจิตวิญญาณอย่างหลากหลาย โดยไม่ใช้งบประมาณสาธารณะอย่างไร้สาระและไร้ขีดจำกัด รัฐควรสนับสนุนศาสนาในฐานะแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ มากกว่าจะปล่อยให้วัดเป็นองค์กรศรัทธาที่อยู่เหนือกฎหมาย

7. การรื้อมายาคติและสร้างวัฒนธรรมใหม่ พบว่าผลการวิจัยชี้ให้เห็นความจำเป็นในการรื้อมายาคติ โดยเฉพาะ “ห้ามแตะต้องศาสนา” เนื่องจากการปิดบังหรือเจียมเจียนต่อความผิดของพระสงฆ์เพื่อรักษาภาพลักษณ์พุทธศาสนาไทย เป็นการบ่อนทำลายศรัทธาอย่างเงียบงัน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าสังคมควรเปลี่ยนผ่านสู่การเปิดรับการตรวจสอบจากภายนอก ส่งเสริมวัฒนธรรมการวิพากษ์ศาสนาอย่างสร้างสรรค์ เพื่อธำรงความศักดิ์สิทธิ์พื้นฐานของความจริง โดยไม่ถูกมองว่าเป็นการลบหลู่

8. การสร้างความรับผิดชอบร่วมและการปฏิรูปการศึกษา พบว่าการส่งเสริมวัฒนธรรมรับผิดชอบร่วม (Collective Accountability) โดยพระสงฆ์และฆราวาสที่มีบทบาทในระบบศาสนา ควรมีความรับผิดชอบต่อผลกระทบของตน ไม่ควรใช้สถานะพระหรือบุรุษเพศเป็นเกราะป้องกันต่อการวิจารณ์ รวมถึงการปรับหลักสูตรการศึกษาพระและฆราวาสให้ทันสมัย ให้ความรู้เรื่องจริยธรรมทางศาสนาในบริบทโลกาภิวัตน์ พร้อมทั้งสอนให้แยกแยะ “ศรัทธา” ออกจาก “ความงมงาย” และ “อำนาจศักดิ์สิทธิ์” จาก “การใช้อำนาจแบบปราศจากความรับผิดชอบ” และการยกเครื่องระบบการศึกษาและการบวช ระบบคัดเลือกและอบรมพระสงฆ์ควรเข้มข้นขึ้นและทันสมัย เปิดรับองค์ความรู้ใหม่ เช่น สิทธิมนุษยชน การรู้เท่าทันสื่อ เศรษฐกิจ จริยธรรมร่วมสมัย เป็นต้น

ข้อจำกัดและความเป็นไปได้ของการปฏิรูป

ผู้วิจัยตระหนักว่าข้อเสนอการปฏิรูปข้างต้นมีข้อจำกัดเชิงโครงสร้างหลายประการที่จำเป็นต้องพิจารณา ดังนี้

1. ข้อจำกัดทางการเมืองและกฎหมายพบว่า การที่สมณศักดิ์เป็นพระราชอำนาจและได้รับการรับรองโดยกฎหมายคณะสงฆ์ ทำให้การปรับเปลี่ยนโครงสร้างนี้เป็นเรื่องยากในทางปฏิบัติ และต้องผ่านกระบวนการทางการเมืองที่ซับซ้อน

2. ข้อจำกัดของกลไกตรวจสอบ พบว่าการที่พระสงฆ์จำนวนมากอยู่ได้ด้วยงบประมาณอุปถัมภ์ของรัฐโดยไม่ต้องพึ่งพาชุมชนโดยตรง ทำให้กลไกการตรวจสอบจากภาคประชาชนอ่อนแอ และการตรวจสอบจากภาครัฐอาจไม่ทั่วถึงหรือมีประสิทธิภาพเพียงพอ

3. ความซับซ้อนของระบบอุปถัมภ์ พบว่าเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับอำนาจรัฐที่สานต่อกันมายาวนาน ทำให้การปฏิรูปที่แท้จริงอาจเผชิญกับแรงต้านจากกลุ่มผลประโยชน์หลายฝ่าย

ผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางการปฏิรูปแบบ “ระยะสั้น-ระยะยาว” โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ระยะสั้น (1-3 ปี)

- (1) สร้างความตระหนักรู้ในสังคมเกี่ยวกับปัญหาเชิงโครงสร้าง
- (2) เพิ่มความโปร่งใสในการจัดการทรัพย์สินและการเงินของวัด
- (3) จัดตั้งช่องทางรับเรื่องร้องเรียนที่เป็นอิสระ
- (4) ปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาพระสงฆ์ให้ทันสมัย

ระยะกลาง (3-5 ปี)

- (1) ทดลองใช้กลไกตรวจสอบอิสระในวัดนำร่อง
- (2) ปรับปรุงกฎระเบียบให้สามารถดำเนินการกับพระผู้ประพฤติผิดได้มีประสิทธิภาพ
- (3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดูแลวัด

ระยะยาว (5-10 ปี)

- (1) ปฏิรูประบบสมณศักดิ์ให้เน้นคุณธรรมและการปฏิบัติธรรมมากขึ้น
- (2) ปรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสถาบันสงฆ์ให้มีความเป็นอิสระมากขึ้น
- (3) สร้างวัฒนธรรมการตรวจสอบและการรับผิดชอบในสังคมสงฆ์

การปฏิรูปเหล่านี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งพระสงฆ์ ผู้มีวิสัยทัศน์ ภาครัฐ ภาคประชาสังคม และพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือการฟื้นฟูศรัทธาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์บนรากฐานของพระธรรมวินัยที่แท้จริง

นอกจากนี้จากผลการวิจัยยังนำมาสู่ข้อเสนออีกว่าการปรับบทบาทของสื่อให้วิเคราะห์เชิงโครงสร้าง โดยสื่อมวลชนควรเสนอข่าวเกี่ยวกับศาสนาอย่างรอบด้าน ไม่ตกอยู่ในกับดักของการตีตราบุคคล แต่ควรชี้ให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้าง

จากผลการวิจัยดังกล่าวพบว่า การปฏิรูปสถาบันสงฆ์ไทยนั้นจำเป็นต้องเป็นการปฏิรูปที่ครอบคลุมทั้งในมิติด้านโครงสร้าง กระบวนการ วัฒนธรรมและกฎหมาย โดยการเปลี่ยนแปลงจากการใช้อำนาจเชิงสัญลักษณ์เพื่อธำรงสถานะ ไปสู่การใช้ภูมิปัญญาทางธรรมเพื่อพัฒนาสังคมและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริง หากไม่ดำเนินการปฏิรูปอย่างจริงจัง ความศรัทธาต่อสถาบันสงฆ์อาจจะเสื่อมสลายไปอย่างไม่อาจเยียวยาได้

6. สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาปรากฏการณ์วิกฤตศรัทธาในสถาบันสงฆ์ไทยผ่าน 3 มุมมองหลัก พบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ใช่ความบกพร่องรายบุคคล แต่เป็นวิกฤตเชิงโครงสร้างที่ต้องการการปฏิรูปอย่างรุนแรง ทั้งนี้ ผู้วิจัยสรุปและอภิปรายผลโดยเรียงตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. การผลิตซ้ำความศักดิ์สิทธิ์ ผลการวิจัยมีข้อค้นพบสำคัญคือ “มายาคติแบบพรานเบ็ดผ้าเหลือง” ที่ใช้ผ้าเหลืองเป็นเครื่องมือดึงดูดศรัทธาและทุน ขณะเดียวกันก็ใช้ผ้าเหลืองบดบังปัญหาที่แฝงอยู่ กระบวนการนี้ดำเนินผ่าน 4 ระดับคือ การใช้วาทกรรมที่ยกย่องตำแหน่งมากกว่าการปฏิบัติ

การทำให้สมณศักดิ์กลายเป็นเครื่องผลิตทุน การใช้ตัวชี้วัดเชิงปริมาณแทนคุณภาพทางธรรม และการดัดแปลงหลักธรรมให้เป็นพุทธวัตถุที่เปลี่ยนธรรมะเป็นสินค้า ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิด Religious Commodification ของ Einstein (2008) และ Carrette and King (2005) ที่ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนศาสนาเป็นสินค้า ที่เน้นการตลาดและความนิยมมากกว่าความจริงแท้ภายในจิตใจ นอกจากนี้ กระบวนการผลิตซ้ำมายาคติยังสะท้อนแนวคิดของ Barthes (1991) ที่อธิบายว่ามายาคติเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ทำให้สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็น สัญลักษณ์และพิธีกรรม ดูเสมือนเป็นสิ่งที่ป็นธรรมชาติ และไม่ถูกตั้งคำถาม ซึ่งในบริบทสถาบันสงฆ์ไทย กระบวนการนี้ทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อโดยไม่ทันไตร่ตรองว่าตำแหน่งสูงหมายถึงธรรมะสูงไปโดยปริยาย

2. ปัจจัยเชิงโครงสร้าง ผลการวิจัยสรุปได้ว่าวิกฤตศรัทธาเกิดจาก “วงจรรูปทวิ” ที่เชื่อมโยงปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ในด้านเศรษฐกิจ วัดถูกแปรรูปเป็นธุรกิจและมีเศรษฐกิจใต้ดินหรือเศรษฐกิจนอกระบบแฝงอยู่ ในด้านสังคม เกิดความอ่อนแอของความสัมพันธ์ชุมชน-วัด และวาทกรรมชายเป็นใหญ่ ในด้านการเมือง สถาบันสงฆ์กลายเป็นกลไกของรัฐมากกว่าองค์กรอิสระ สอดคล้องกับแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยมของ Merton (1968) ที่เสนอว่า สถาบันต่าง ๆ นอกจากหน้าที่ที่มองเห็นได้ชัด ยังมีหน้าที่แฝงที่บางครั้งอาจส่งผลเชิงลบ ในกรณีสถาบันสงฆ์ไทยโครงสร้างที่เน้นลำดับชั้นและสมณศักดิ์ อาจทำหน้าที่เชิงโครงสร้างได้ดี แต่เมื่อไม่สามารถตอบสนองความคาดหวังด้านคุณธรรม จึงเกิดภาวะบกพร่องของกลไกเชิงโครงสร้างของสถาบันสงฆ์ไทย จนไม่สามารถทำหน้าที่ได้ตามปกติ (Dysfunction) ที่บ่อนทำลายศรัทธาของประชาชน

ข้อสังเกตที่สำคัญประการหนึ่งคือ แม้โครงสร้างสถาบันสงฆ์ไทยจะมีปัญหาที่นำไปสู่พฤติกรรมเบี่ยงเบนของพระบางรูป แต่ขณะเดียวกันโครงสร้างเดียวกันก็ยังผลิตพระสงฆ์ผู้ทรงคุณธรรมจำนวนมาก เช่น หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต พุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ได้รับการยอมรับในระดับสังคมไทยและนานาชาติ ซึ่งความซับซ้อนเชิงโครงสร้างนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Foucault (1991, 1995) และ Bourdieu (1986, 1990) ที่ชี้ว่าสถาบันหนึ่งสามารถผลิตทั้ง “ตัวแบบคุณธรรม” และ “ตัวแบบที่เบี่ยงเบน” พร้อมกันได้ผ่านกระบวนการสร้างวินัย (Disciplinary Power) และทุนเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ภายในสนามทางสังคมเดียวกัน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระสงฆ์บางรูปสามารถดำรงตนได้อย่างมีคุณธรรมภายใต้โครงสร้างที่มีปัญหา ได้แก่ (1) การมีครูบาอาจารย์ที่เข้มแข็งและเป็นแบบอย่างที่ดี (2) การปฏิบัติตามหลักวินัยอย่างเคร่งครัดในสายปฏิบัติ (3) การมีชุมชนพุทธศาสนิกชนที่เข้มแข็งและมีส่วนร่วม (4) การเลือกอยู่ห่างจากศูนย์กลางอำนาจและการเมือง และ (5) การยึดมั่นในเป้าหมายแห่งการหลุดพ้นมากกว่าตำแหน่งหรือสมณศักดิ์

การวิพากษ์เชิงโครงสร้างของผู้วิจัยจึงไม่ได้ลดทอนคุณค่าของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดี แต่กำลังชี้ให้เห็นกลไกเชิงระบบที่ทำให้ทั้งสองประเภทเกิดขึ้นร่วมกันได้ และเสนอว่าหากปฏิรูปโครงสร้างให้ดีขึ้น จะยิ่งเอื้อต่อการผลิตพระสงฆ์ผู้มีคุณธรรมมากขึ้น และลดโอกาสให้พระผู้มิเจตนาไม่ดีใช้ประโยชน์จากระบบ

นอกจากนี้ยังพบประเด็นที่สำคัญแต่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างเพียงพอคือ บทบาทของงบประมาณรัฐที่เข้ามาอุปถัมภ์พระสงฆ์ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์และตำแหน่งปกครอง การที่พระสงฆ์กลุ่มนี้สามารถดำรงชีพได้โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัย 4 จากชาวบ้านโดยตรง อาจลดความกังวลต่อการเสื่อมศรัทธาของประชาชน และเปิดช่องให้เกิดพฤติกรรมที่ละเมิดพระธรรมวินัยได้ง่ายขึ้น ซึ่งประเด็นนี้สมควรได้รับการศึกษาต่อไปในอนาคต

3. กลยุทธ์การสื่อสาร ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระสงฆ์มักจะหันมาใช้ในการประชาสัมพันธ์ทางศาสนาเพื่อรณรงค์มากกว่าการถ่ายทอดธรรมะ โดยเฉพาะการใช้วาทกรรมอ้างอิงอำนาจทางศาสนาเพื่อปิดกั้นการตั้งคำถาม และทำการสร้างตราสินค้าเหมือนองค์กรสมัยใหม่ โดยใช้ทุนเชิงสัญลักษณ์แลกเปลี่ยนกับผลประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Lukes (2005) ที่กล่าวถึงเรื่องอำนาจแบบไม่ปรากฏ (Invisible Power) ที่ไม่ใช้การบังคับโดยตรง แต่เป็นการสร้างระบบค่านิยมให้ผู้คนเชื่อโดยไม่ตั้งคำถามใดๆ ดังนั้นการที่ประชาชนเชื่อว่าตำแหน่งและสมณศักดิ์หมายถึงคุณธรรมนั้น แสดงให้เห็นถึงการทำงานของอำนาจในระดับโครงสร้างเชิงคุณค่า นอกจากนี้ในมิติการใช้ทุนเชิงสัญลักษณ์ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Bourdieu (1991) ที่อธิบายว่าสถานะทางศาสนา เช่น ตำแหน่งและสมณศักดิ์ เป็นรูปแบบทุนเชิงสัญลักษณ์ที่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นอำนาจและอิทธิพลได้ ในขณะที่ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ Foucault (1978) เรื่องวาทกรรมและอำนาจ ที่ช่วยอธิบายว่าการใช้วาทกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือในการผลิตซ้ำลำดับชั้นและค่านิยมอำนาจ

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตที่สำคัญคือ การปรับตัวของพระสงฆ์บางส่วนเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม เช่น การสร้างเครื่องรางของขลัง สะท้อนให้เห็นถึงความตึงเครียดระหว่างพุทธศาสนาในอุดมคติที่เน้นการปฏิบัติเพื่อหลุดพ้น กับพุทธศาสนาในความเป็นจริงที่ต้องดำรงอยู่ในสังคม อย่างไรก็ตามประเด็นสำคัญไม่ใช่ว่าการปรับตัวเอง แต่คือความโปร่งใสและความรับผิดชอบในการปรับตัว เมื่อการปรับตัวกลายเป็นการแสวงหาผลประโยชน์โดยปราศจากการตรวจสอบ จึงเกิดปัญหาตามที่งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็น

สำหรับข้อเสนอแนะเพื่อการพลิกฟื้นวิกฤตศรัทธา พบว่ามีข้อเสนอแนะคือการปฏิรูปต้องเป็นการรื้อสร้างเชิงโครงสร้างที่ครอบคลุม ได้แก่ (1) สร้างกลไกตรวจสอบใหม่ โดยจัดตั้งคณะกรรมการอิสระที่ไม่ขึ้นตรงต่อสายการปกครอง แก่ไขกฎระเบียบให้สามารถถอดถอนพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดได้ และปฏิรูประบบสมณศักดิ์ให้ใช้หลักคุณธรรม (2) ความโปร่งใสทางการเงิน จัดการวัดในฐานะองค์กรสาธารณะและยกร่างกฎหมายใหม่ว่าด้วยการกำกับทรัพย์สินทางศาสนา (3) การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม การรื้อมายาคติ “ห้ามแตะต้องศาสนา” เปิดรับการวิพากษ์อย่างสร้างสรรค์และส่งเสริมความรับผิดชอบร่วม และ (4) การปฏิรูปการศึกษา ปรับหลักสูตรให้ทันสมัย การปฏิรูปเหล่านี้สะท้อนความจำเป็นในการแก้ไขเป็นไปตามที่ Jory (2002) เรียกว่ากลไกเชิงวัฒนธรรมที่สนับสนุนอำนาจทางศาสนาผ่านระบบความเชื่อเรื่อง “บารมี” และตำแหน่งในลำดับชั้นสงฆ์ หากไม่มีการปฏิรูปอย่างจริงจังและเร่งด่วน ความศรัทธาที่เคยมีต่อสถาบันสงฆ์อาจไม่มีวันฟื้นกลับมาได้ สังคมไทยจะสูญเสียกลไกสำคัญในการสร้างความสามัคคีและแก้ไขปัญหาสังคม

จากการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าระบบสมณศักดิ์เป็นแกนกลางของวิกฤตศรัทธาในสถาบันสงฆ์ไทยร่วมสมัย ไม่ใช่เพียงหนึ่งในหลายปัญหา แต่เป็นกลไกหลักที่เชื่อมโยงปัญหาต่าง ๆ ตั้งแต่การผลิตซ้ำมายาคติความศักดิ์สิทธิ์ การแปลงเป็นทุนทางเศรษฐกิจและสังคม ไปจนถึงการเป็นเครื่องมือทางการเมือง การปฏิรูปสถาบันสงฆ์ไทยจึงจำเป็นต้องเริ่มจากการปฏิรูประบบสมณศักดิ์ให้โปร่งใส มีหลักเกณฑ์ชัดเจน และคำนึงถึงคุณธรรมควบคู่กับผลงาน หากไม่ดำเนินการเช่นนี้ การปฏิรูปในมิติอื่น ๆ จะไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนได้

งานวิจัยนี้ไม่ได้เรียกร้องให้ทั้งชนบทรหมเนียมทั้งหมด แต่เสนอให้บูรณาการระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับความต้องการของสังคมร่วมสมัย ความยืดหยุ่นและความสามารถในการปรับตัวของพุทธศาสนาที่ดำรงอยู่มาจนปัจจุบันสะท้อนถึงแนวทางนี้ สิ่งที่งานวิจัยเสนอคือการปรับตัวที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และยึดหลักธรรมวินัยเป็นแกนกลาง

เอกสารอ้างอิง/References

- Barthes, R. (1991). *Mythologies*. The Noonday Press.
- Bootnoi, N., Mankan, W., Thonglad, P., & Thipwiwatpotjana, S. (2024). Triangulation in social science research. *Journal of Mani Chettha Ram Wat Chommani*, 7(6), 1184-1198. <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/JMCR/article/view/5939>
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Polity Press.
- Carrette, J., & King, R. (2005). *Selling spirituality: The silent takeover of religion* (1st ed.). Routledge.
- Chantavanich, S. (2019). *Sociological theory* (8th ed.). Chulalongkorn University Press.
- Chatvisut, M. (2019). Online social media and propagation of Buddhism. *Journal of Buddhist Studies*, 10(2), 521-531.
- Cooke, B., & Kothari, U. (Eds.). (2001). *Participation: The new tyranny?* Zed Books.
- Einstein, M. (2008). *Brands of faith: Marketing religion in a commercial age*. Routledge.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality, Volume 1: An introduction*. Pantheon Books.
- Foucault, M. (1991). Governmentality. In G. Burchell, C. Gordon, & P. Miller (Eds.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (pp. 87-104). University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: The birth of the prison*. Random House.
- Girling, J. L. S. (1981). *Thailand, society and politics*. Cornell University Press.
- Goh, G. (2021). Commercial networks and economic structures of Theravada Buddhist southeast asia (Thailand and Myanmar). *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.546>
- Hanks, L. M. (1962). Merit and power in the Thai social order. *American Anthropologist*, 64(6), 1247-1261.
- Harvey, P. (2000). *An introduction to Buddhist ethics*. Cambridge University Press.
- Hubbard, R. S., & Power, B. M. (1999). *Living the questions: A guide for teacher researchers*. Stenhouse.
- Jackson, P. (1989). *Buddhism, legitimation, and conflict: The political functions of urban Thai Buddhism in the 19th and 20th centuries*. ISEAS–Yusof Ishak Institute.
- Jory, P. (2002). Barami and the Vessantara Jataka: The origin and spread of a premodern Thai concept of power. *Crossroads: An Interdisciplinary Journal of Southeast Asian Studies*, 16(2), 36-78.

- Kerdnaimongkol, W. (2017). Business and marketing models of Buddhist commercialization in Buddhist institutions. *Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University*, 24(1), 57-79. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jbscu/article/view/156677>
- Keyes, C. F. (1983). Economic action and Buddhist morality in a Thai village. *The Journal of Asian Studies*, 42(4), 851-868. <https://doi.org/10.2307/2054768>
- Kimball, C. (2002). *When religion becomes evil: Five warning signs*. HarperSanFrancisco.
- Laypeople losing faith in Buddhism as some monks and individuals exploit the robes for personal gain [in Thai]. (2016, October 5). *Matichon Online*. https://www.matichon.co.th/local/education/news_309437?utm_source=chatgpt.com
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. SAGE.
- Liu, Y. (2021, June 10). *Commercialization and transformation of Buddhist temples in Thailand during the COVID-19 pandemic*. Asia Research Institute, National University of Singapore. <https://ari.nus.edu.sg/20331-92/>
- Lukes, S. (2005). *Power: A radical view* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Martin, D. (2005). *On secularization: Towards a revised general theory* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315247694>
- Merton, R. K. (1968). *Social theory and social structure* (Enlarged ed.). Free Press.
- Nathee, R. (2016). A look at the 'religion and culture' sector in 2016: Will it flourish or fail? *Matichon Online*. https://www.matichon.co.th/local/news_1461
- National Office of Buddhism. (2023). *Basic Buddhist information for the year 2023*. <https://www.onab.go.th/th/content/category/detail/id/654/cid/1278/iid/90194>
- National Office of Buddhism. (2025). *Temple registration system*. <https://binfo.onab.go.th/Temple/Dashboard.aspx>
- NIDA Poll. (2023). *People's faith in the monastic institutions in the current situation*. https://nidapoll.nida.ac.th/survey_detail?survey_id=185
- Parsons, T. (1951). *The social system*. The Free Press of Glencoe.
- Patronage system in the Sangha circle: Using money to buy monastic titles—Nonthaburi abbot spent 3 million baht [in Thai]. (2016, April 20). *MGR Online*. <https://mgronline.com/specialcoop/detail/9590000040227>
- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2023). *The Sangha institution and contemporary society* (5th ed.). Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Phra Narong Wutthimethee (Sangkhawichit). (2015). *Problems of Thailand's Sangha administrative authority and suggested solutions* [Master's thesis, Thammasat University]. Thammasat University Digital Library. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:91747

- Phramaha Jaising Sirithammo, Phramaha Natthabhan Sudassanavibhāṇṭī, Phramaha Akanit Siripanṇo, & Phra Aon Mahitthiko. (2020). The approach to solve problems and Sangha social development with patronage system. *Academic Journal of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus*, 9(1), 453-462. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/AJMBU/article/view/242177>
- Phra Paisal Visalo. (n.d.). *Buddhism for the next century*. Visalo.org. Retrieved July 9, 2025, from <https://www.visalo.org/englishArticles/nextcentury.htm>
- Phra Paisal Visalo. (2002, March 10). *Pariyatti must be coordinated with practicing* [in Thai]. Buddhika Network. <https://budnet.org/learing-must-be-coordinated-with-practicing/>
- Phra Paisal Visalo. (2003). *Reform and restoration of buddhism in the era of globalization*. <https://visalo.org/article/budKarnpatiroob.htm>
- Phra Saksakorn Mahawiriyo. (2021). Temple management using the principles of good governance of ecclesiastical administrative officers at the abbot level in Khon Kaen Province. *Journal of Social Science Panyapat*, 3(1), 1-16. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JSSP/article/view/254863>
- PhraSupachat (Tummissaro) Samreewong, Phrapathomporn (Kittiwalo) Arunrak, Limpanantapong, R., Malithong, M., & PhrakruBowonchaiwat. (2024). Social media innovation to propagate Buddhism. *Journal of MCU Nakhondhat*, 11(1), 52-60. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JMND/article/view/274458>
- Phra Thanit Sirivathano (Loonnawan). (2015). The model and process of Buddha-Dhamma communication through social media of Buddhist monks in Thailand. *Rajabhat Chiang Mai Research Journal*, 16(2), 75-86. <https://doi.org/10.14456/rcmrj.2015.215058>
- Phra Wichan Joomkrong, Jaisamran, M., & Kongkam, K. (2019). The honorific ranks and Sangha administration in Thailand. *Journal of MCU Ubon Review*, 4(1), 112-123.
- Piriyatachagul, G. (2025, July 20). “Phran bet phaa luang”: *Khrongsang amnat lae wikrit sattha nai sathaban song Thai* [in Thai]. The 101.World. <https://www.the101.world/yellow-robed-hunter/>
- Piyasilo, P. A., & Kongpan, N. (2021). Monks and Thai politics in the current social context. *Journal of MCU Social Development*, 6(2), 33-44. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JMSD/article/view/251904>
- Reynolds, F. E. (1977). Civic religion and national community in Thailand. *The Journal of Asian Studies*, 36(2), 267-282. <https://doi.org/10.2307/2053723>
- Sivaraksa, S. (1994). *Buddhist perspectives for building a new society* (2nd ed.). Religious Council for Development.
- Sivaraksa, S. (2015). *A mirror reflecting the Dhamma*. Siam.

- Srinakhon, J. (2013, June 27). *Revisiting the scandalous legacy of the saffron robe: An unforgettable crisis of faith in Thai monks?* Isranews Agency. <https://www.isranews.org/content-page/item/22029-ย้อนรอยตำนาน-ผ้าเหลือง-ฉาว-จากพระนิกร-ถึง-หลวงปู่เณรคำ-วิกฤตศรัทธา-พระสงฆ์ไทย-ที่ยากจะลืมเลือน.html>
- Sripariyattiwithan, P. (2021). *Political in Buddhism approach* [Mimeograph]. Mahamakut Buddhist University, Sirindhorn Rajavidyalaya Campus.
- Suphawattanakun, K. (2016, April 27). *Interview with “Komkrit Uitekkeng” religion in the modern world is fragile, conflicting, and democratic.* Prachatai. <https://prachatai.com/journal/2016/04/65479>
- Tambiah, S. J. (1984). *The Buddhist saints of the forest and the Cult of amulets: A study in charisma, hagiography, sectarianism, and millennial Buddhism.* Cambridge University Press.
- Thanalertsomboon, P. (2021, December 1). *Just as Buddhism cannot be separated from the state, so too is the Thai sangha entangled with politics: A political conversation on monastic affairs with Prakiet Satsut.* The 101.World. <https://www.the101.world/prakirati-satasut-interview/>
- The black hole of the ‘Sangha circle’... do not let it plunge any deeper [in Thai]. (2025, July 9). *The Active*. <https://theactive.thaipbs.or.th/read/problems-in-buddhism>
- The legend of three eras of conflicts in the Sangha: ‘Money, power and prestige’ over the Dhamma-Vinaya? [in Thai]. (2016, February 23). *MGR Online*. <https://mgronline.com/specialscoop/detail/9590000019568>
- Thipprajong, M. (2025). Thai social perspectives on news of monastic misconduct: An academic analysis and approaches to the sustainability of the Thai Sangha. *The Journal of Sirindhornparithat*, 26(2), 11-21.
- Yu, F., Beliatte, M., Rohmana, W. I. M., & Budianto, L. (2024). A comparative linguistic study of monastic social media influencers in China and Thailand. *LiNGUA*, 19(2), 1-16. <https://ejournal.uin-malang.ac.id/index.php/humbud/article/view/26284>
- Watana, S., & Liu, Y. (2021). Thai Buddhism and online social media. *Journal of MCU Social Development*, 6(2), 10-22. <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JMSD/article/view/251230>
- Which monk is a disciple of the Buddha? Under the power of money, women, and titles [in Thai]. (2025, October 9). *The Active*. <https://theactive.thaipbs.or.th/read/buddhist-monk>
- 2017-2020 Thai temple fraud investigations. (2025, October 5). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/2017%E2%80%932020_Thai_temple_fraud_investigations